

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Destabilizacja Bliskiego Wschodu przez Zachód jako jedna z głównych determinant kryzysu migracyjno-uchodźczego w Unii Europejskiej

Author: Katarzyna Czornik

Citation style: Czornik Katarzyna. (2018). Destabilizacja Bliskiego Wschodu przez Zachód jako jedna z głównych determinant kryzysu migracyjno-uchodźczego w Unii Europejskiej. W: T. Kubin, M. Stolarczyk (red.), "Kryzysy w Unii Europejskiej w drugiej dekadzie XXI wieku : uwarunkowania - przebieg - implikacje" (s.180-213). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

Katarzyna Czornik

Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Destabilizacja Bliskiego Wschodu przez Zachód jako jedna z głównych determinant kryzysu migracyjno-uchodźczego w Unii Europejskiej

Wstęp

Celem autorki artykułu jest przybliżenie wiodących determinant kryzysu migracyjno-uchodźczego w Unii Europejskiej, który został wywołany polityką szeroko pojętego Zachodu, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, ale również Francji czy Wielkiej Brytanii, wobec regionu Bliskiego Wschodu w dwóch pierwszych dekadach XXI wieku. Kryzys migracyjno-uchodźczy, którego początek przypadł na 2015 rok, stanowi bowiem implikację jednego z największych kryzysów humanitarnych w skali globalnej, który ma miejsce w regionie Bliskiego Wschodu, a zatem w bezpośrednim sąsiedztwie Europy. Kryzys ten związany jest z wojną domową w Syrii, której genezy należy doszukiwać się w procesach Arabskiej Wiosny.

Wojna domowa w Syrii, podobnie jak destabilizacja w Iraku, stanowią bezpośredni wynik błędnej polityki Zachodu, prowadzonej wobec tej części świata nie tylko w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku, ale przez dziesięć lat, a nawet setki ostatnich lat. Powstanie na części terytoriów Iraku i Syrii tzw. Państwa Islamskiego należy zatem wiązać z agresją Stanów Zjednoczonych na Irak dokonaną w marcu 2003 roku, która wbrew oczekiwaniom ówczesnej administracji George'a W. Busha nie doprowadziła do stabilizacji i fali demokratycznych rewolucji, ale stworzyła warunki do upowszechnienia się działalności Al-Kaidy na obszarze państwa irackiego i przyczyniła się do jego głębokiej destabilizacji, co zaś sprzyjało powstaniu najgroźniejszej w dru-

giej dekadzie XXI wieku organizacji terrorystycznej, jaką jest tzw. Państwo Islamskie¹.

Niniejszy artykuł będzie zatem stanowił próbę odpowiedzi na pytania dotyczące genezy, przebiegu oraz głównych implikacji polityki Stanów Zjednoczonych, Francji i Wielkiej Brytanii wobec Bliskiego Wschodu w XX i na początku XXI wieku, a także wpływu niektórych wydarzeń, takich jak: trzecia wojna w Zatoce Perskiej z 2003 roku, Arabska Wiosna rozpoczęta w grudniu 2010 roku w Tunezji, interwencja NATO w Libii oraz powstanie tzw. Państwa Islamskiego na destabilizację regionu bliskowschodniego, a tym samym eskalację kryzysu migracyjno-uchodźczego w Unii Europejskiej. W artykule zostaną również ukazane wiodące determinanty zainteresowania państw Zachodu Bliskim Wschodem jako obszarem strategicznym dla interesów zachodnich mocarstw.

Polityka Zachodu wobec Bliskiego Wschodu w XX wieku jako jedno z uwarunkowań destabilizacji w regionie

Czynników destabilizacji na Bliskim Wschodzie, które stanowią bezpośrednio lub pośrednio konsekwencje polityki kolejnych administracji amerykańskich, a także zachodnioeuropejskich mocarstw, należy doszukiwać się nie tylko w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku, ale, patrząc historycznie, trzeba sięgnąć do XX wieku, a nawet do wydarzeń wieku XIX i prowadzonej przez państwa europejskie polityki kolonialnej. W XX wieku wskazać można kilka kluczowych, aczkolwiek kontrowersyjnych, decyzji szeroko pojętego Zachodu, które z perspektywy czasu okazały się chybione, a ich polityczne konsekwencje widoczne są również na początku XXI wieku.

Jedną z najważniejszych implikacji polityki Paryża i Londynu w regionie Bliskiego Wschodu, która niejako inicjowała nowy etap w politycznej historii regionu, było wytworzenie systemu mandatowego zatwierdzonego podczas konferencji Rady Najwyższej państw Ententy w San Remo w dniach 24–25 kwietnia 1920 roku. Już wcześniej, w tajnym układzie zawartym 16 maja 1916 roku pomiędzy

¹ W wywiadzie, który w połowie marca 2015 r. Shane Smith, założyciel VICE News, przeprowadził z Barackiem Obamą, padło jednoznaczne stwierdzenie ze strony byłego prezydenta USA, iż powstanie tzw. Państwa Islamskiego stanowi bezpośredni przerost Al-Kaidy w Iraku, która wyrastała na gruncie amerykańskiej interwencji z 2003 r. i stanowiła jedną z jej niezamierzonych konsekwencji. Prezydent USA wskazał więc wyraźny związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy wojskową interwencją Zachodu w świecie muzułmańskim a powstaniem reakcyjnych grup zbrojnych w tej części globu; D. HUSSAIN: *ISIS: The "Unintended Consequences" of the US-led War on Iraq*. Foreign Policy Journal, 23.03.2015 – <https://www.foreignpolicyjournal.com/2015/03/23/isis-the-unintended-consequences-of-the-us-led-war-on-iraq/> ar-on-iraq/ (dostęp: 23.03.2017).

Wielką Brytanią a Francją w sprawie podziału azjatyckich prowincji Imperium Osmańskiego, zwanym układem Sykes-Picot², państwa te dokonały podziału bliskowschodnich terytoriów, które wcześniej wchodziły w skład Imperium. Układ Sykes-Picot zawierał przewidywania, iż po zakończeniu I wojny światowej Francja otrzyma zachodnią Syrię oraz Liban, a także południową Anatolię i Cylicję. Wschodnia Syria i wilajet Mosul miały stanowić francuską strefę wpływów. Południowa część Iraku (wilajety Bagdad i Basra) oraz palestyńskie porty Hajfa i Akka miała otrzymać Wielka Brytania. Środkowy Irak i Transjordania również miały tworzyć brytyjską strefę wpływów. Palestynę chciano wówczas oddać pod zarząd międzynarodowy³. Zgodnie z ostatecznymi ustaleniami międzymocarstwowymi podjętymi w San Remo w sposób arbitralny, po rozpadzie Imperium Osmańskiego nastąpiło umocnienie wpływów politycznych i gospodarczych Wielkiej Brytanii i Francji w regionie bliskowschodnim. Władze w Londynie otrzymały jednak mandat nad Irakiem, a także nad Palestyną (w późniejszym okresie zostało sztucznie wydzielone z Palestyny Haszymidzkie Królestwo Transjordanii), Paryż zaś kontrolował mandat Libanu i Syrii⁴. Implikacje zależności tych obszarów od polityki ówczesnych mocarstw, a także ugruntowywanie się tam brytyjsko-francuskich oddziaływań wywarły ogromny wpływ na autochtoniczne społeczeństwa i przyszłość polityczno-gospodarczą tych terytoriów. Ekspansjonistyczna i imperialna polityka Francji i Wielkiej Brytanii stanowiła jedną z kluczowych przyczyn narastania niechęci społeczeństw arabskich do Zachodu, a nawet poczucia konieczności odwetu. W 1924 roku podpisując anglo-amerykańską konwencję, której wstęp stanowił dosłowne przytoczenie całego tekstu uchwały Ligi Narodów z kwietnia 1920 roku, Stany Zjednoczone, promujące w tamtym czasie „politykę otwartych drzwi” (*“the open door policy”*) na Bliskim Wschodzie⁵, niejako zaakceptowały porządek ustalony w regionie, oparty na francusko-brytyjskiej dominacji⁶.

Kolejnym wydarzeniem, które w XX wieku wpłynęło na destabilizację na Bliskim Wschodzie, było niewątpliwie powstanie państwa Izrael (proklamacja Davida Ben Guriona w tej sprawie nastąpiła 14 maja 1948 r.)⁷, z jednoczesnym brakiem ustalenia państwowości Palestyny, której utworzenie przewidywano

² J. KELVIN: *The Ironic Legacy of the King-Crane Commission*. In: *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003, s. 13–30.

³ J. ZDANOWSKI: *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*. Wrocław 2010, s. 43–48, 53–56.

⁴ W. STIVERS: *Supremacy and Oil. Iraq, Turkey, and the Anglo-American World Order, 1918–1930*. New York 1982, s. 108–115.

⁵ N. KOKXHORN: *Oil and Politics. The Domestic Roots of US Expansion in the Middle East*. Frankfurt–Berlin 1977, s. 25–32.

⁶ B. REICH: *United States Interests in the Middle East*. In: *Perceptions and Policies*. Ed. H. SHAKER, I. RABINOVICH. New Brunswick (USA)–London (UK) 1980, s. 53–57.

⁷ Równie problematyczna w ocenie i dwuznaczna w interpretacji była *Deklaracja Balfoura* z 2 listopada 1917 r.; H.A. JAMSHEER, M. POGOŃSKA-POL: *Wprowadzenie do konfliktu arabsko-izraelskiego*. Toruń 2016, s. 34–56.

w Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 181/II w sprawie podziału Palestyny z 29 listopada 1947 roku⁸. Taki stan rzeczy, zaakceptowany przez państwa szeroko rozumianego Zachodu, w kolejnych dekadach wpisał się w zimnowojenną rywalizację dwóch supermocarstw – USA i ZSRR, która swym zasięgiem również objęła Bliski Wschód jako region strategiczny pod względem tranzytowym, surowcowym i geopolitycznym. Poszczególne państwa skupione w tej części globu odgrywały w tamtym okresie rolę klientów USA lub ZSRR, co było szczególnie widoczne podczas kolejnych kryzysów i wojen arabsko-żydowskich⁹. Duży wpływ na umacnianie się tendencji konfliktogennych w regionie Bliskiego Wschodu permanentnie wywierało również budowanie strategicznego partnerstwa na linii Izrael–Stany Zjednoczone¹⁰. Uprzywilejowana pozycja Izraela w polityce USA wobec Bliskiego Wschodu stanowiła jedną z wiodących determinant, które utrudniały bliskowschodni proces pokojowy. Nieuregulowany ani w XX, ani w XXI wieku konflikt bliskowschodni wciąż stanowi istotny czynnik destabilizacji w tej części świata.

W okresie funkcjonowania układu bipolarnego nietrafione okazało się również niemal bezwarunkowe poparcie Stanów Zjednoczonych, oparte na strategii bliźniaczych filarów (*twin pillars policy*)¹¹, dla dwóch potężnych monarchii rywalizujących z sobą o miano hegemonu w subregionie Zatoki Perskiej: sunnickiej Arabii Saudyjskiej i szyickiego Iranu. Bezkrytyczna polityka kolejnych amerykańskich administracji wobec państw, które prowadziły co prawda politykę prozachodnią, ale jednocześnie posiadały powiązania z ugrupowaniami terrorystycznymi, konkurowały z sobą i przejawiały tendencje hegemonialne, nie stanowiła elementu stabilizacji, zwłaszcza w subregionie Zatoki Perskiej, która zgodnie z doktryną Jamesa Cartera stanowiła strefę żywotnych interesów USA¹².

⁸ D. BENSIMON, E. ERRERA: *Żydzi i Arabowie. Historia współczesnego Izraela*. Przeł. R. GROMACKA, K. PRUSKI. Warszawa 2000, s. 47–51.

⁹ Istotny był podział poparcia: Stanów Zjednoczonych dla Izraela a ZSRR dla państw arabskich. Nie bez znaczenia były również próby podejmowane przez USA na rzecz budowania systemu bloków otaczających ZSRR z udziałem państw bliskowschodnich, w tym powstanie Paktu Bagdadzkiego, a po wystąpieniu z niego Iraku pod koniec lat 50. XX w., przekształcenia go w Organizację Paktu Centralnego (CENTO); G. LENCZKOWSKI: *American Presidents and the Middle East*. Durham–London 1990, s. 71–88.

¹⁰ Należy jednak podkreślić, iż USA nigdy nie zrezygnowały z podejmowania kooperacji z państwami arabskimi; B. REICH: *Israel in US Perspectives. Political Design and Pragmatic Practices*. In: *Superpowers and Client States in the Middle East. The Imbalance of Influence*. Eds. M. EFRAT AND J. BERCOVITCH. London–New York 1991, s. 55–60; B. REICH: *The United States and Israel. The Nature of a Special Relationship*. In: *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003, s. 233.

¹¹ G. SICK: *The United States in the Persian Gulf. From Twin Pillars to Dual Containment*. In: *The Middle East and the United States...*, s. 292–293.

¹² I.O. LESSER: *Oil, The Persian Gulf, and the Grand Strategy. Contemporary Issues in Historical Perspective*. RAND, Santa Monica 1991 – <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2008/R4072.pdf> (dostęp: 11.03.2017).

Konsekwencje tej polityki znalazły swoje odzwierciedlenie w wydarzeniach z dwóch pierwszych dekad XXI wieku.

Arabia Saudyjska to państwo, które zarówno w XX, jak i na początku XXI wieku funkcjonuje permanentnie jako monarchia absolutna¹³. Niemniej jednak relacje pomiędzy Rijadem a Waszyngtonem są określane przez obie strony w kategoriach symbiotycznych i strategicznych¹⁴. Taki stan rzeczy utrzymywany jest mimo powiązań Saudyjczyków z ugrupowaniami terrorystycznymi, co szczególnie eksponowano po zamachach dokonanych 11 września 2001 roku na budynki World Trade Center w Nowym Jorku i Pentagon. Z Arabii Saudyjskiej pochodziło 15 z 19 terrorystów odpowiedzialnych za zamachy. Fakt ten spowodował lawinę wewnętrznej krytyki pod adresem bliskowschodniej polityki kolejnych amerykańskich administracji. Po atakach pojawiły się, wśród amerykańskiego establishmentu, głosy, że wewnętrzna i zagraniczna polityka Saudów kreuje klimat, który może przyczyniać się do aktów terrorystycznych dokonywanych przez islamskich radykałów. Sugerowano zachowanie dystansu we wzajemnych relacjach. Jednakże, mimo przejściowego ochłodzenia we wzajemnych relacjach, wróciły one bardzo szybko do poziomu sprzed zamachów, a nawet w kolejnych latach dążono do ich zacieśnienia. Wśród czynników, które w sposób bezprecedensowy determinują kształt amerykańsko-saudyjskich stosunków, należy między innymi wskazać powiązania biznesowe na najwyższych szczeblach władzy, stanowiące implikacje kontraktów w materii militarnej i ekonomicznej, co wiąże się z posiadanymi przez Arabię Saudyjską ogromnymi zasobami ropy naftowej¹⁵. Arabia Saudyjska nie jest wymieniana w ostatnich raportach Departamentu Stanu USA wśród państw, które sponsorują ugrupowania terrorystyczne (w przeciwieństwie do Islamskiej Republiki Iranu)¹⁶. Stosując strategię podwójnych standardów w polityce bliskowschodniej, USA nie krytykowały Rijadu za wykorzystywanie instrumentów militarnych w realizowaniu celów własnej polityki zagranicznej. Przykładem takich działań było niemal bezkrytyczne podejście do nieumocowanych w prawie międzynarodowym zbrojnych interwencji Rijadu dokonanych w Bahrajnie w 2011 roku oraz w Jemenie w 2015 roku. Działania Saudów w pełni bowiem korespondowały z linią polityczną Białego Domu w regionie, której celem jest zapobieżenie dominacji Teheranu,

¹³ G. MAŁACHOWSKI: *System konstytucyjny Arabii Saudyjskiej*. Warszawa 2011, s. 30–66, 79–89.

¹⁴ J. SFAKIANAKIS: *U.S.–Saudi Trade Relations. The Symbiotic US–Saudi Partnership Continues, as President Obama Visits the Kingdom*. SABB, 3.06.2009 – <http://www.susris.com/articles/2009/loi/090610-trade-relations.html> (dostęp: 23.03.2017).

¹⁵ Ch.M. BLANCHARD: *Saudi Arabia. Background and U.S. Relations*. Congressional Research Service, 20.09.2016 – <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33533.pdf> (dostęp: 22.03.2017).

¹⁶ Country Reports on Terrorism 2015, U.S. Department of State – <https://www.state.gov/jct/rls/crt/2015/> (dostęp: 22.03.2017).

a tym samym umacnianiu pozycji szyickich mniejszości lub większości w poszczególnych państwach regionu¹⁷.

W przypadku Iranu w okresie rządów szacha Mohammada Rezy Pahlaviego (do rewolucji islamskiej dokonanej 1979 r., która doprowadziła do zmiany geopolitycznego układu sił w subregionie Zatoki Perskiej¹⁸, a stanowiła jedną z największych porażek amerykańskiej strategii wobec państw regionu¹⁹) USA podejmowały liczne działania na rzecz utrzymania Teheranu w orbicie własnej strefy wpływów. Jednym z instrumentów służących do realizacji tego celu było wykorzystanie CIA w latach pięćdziesiątych XX wieku do obalenia premiera Mohammada Mossadeka, który próbował doprowadzić do nacjonalizacji zachodnich towarzystw dzielących zyski z irańskiej ropy naftowej²⁰ i sprzeciwiał się partycypowaniu Iranu w prozachodnim pakcie, do którego stworzenia dążyły Stany Zjednoczone²¹. Po rewolucji islamskiej z 1979 roku i objęciu przywództwa duchowego przez ajatollaha Ruhollaha Chomeiniego całkowicie załamała się polityka Stanów Zjednoczonych wobec Islamskiej Republiki Iranu i wydaje się, że poszczególne amerykańskie administracje nie potrafią znaleźć sposobu na trafne rozwiązanie kwestii irańskiej²². Co prawda, administracja prezydenta Billa Clintona próbowała osiągnąć konsens z irańskim reżimem²³, jednak umieszczenie Islamskiej Republiki Iranu na „osi zła” przez republikańskiego prezydenta George’a W. Busha, jak również stanie na stanowisku o konieczności prowadzenia polityki *hard power* względem Teheranu²⁴, stanowiły zerwanie z instrumentami miękkiej dyplomacji, a tym samym okazały się jednymi z największych błędów w polityce bliskowschodniej USA administracji George’a W. Busha.

Warto w kontekście polityki Stanów Zjednoczonych wobec Islamskiej Republiki Iranu zwrócić również uwagę na aspekt relacji amerykańsko-irackich w XX wieku. Dodać bowiem należy, iż w celu powstrzymania ekspansjonistycz-

¹⁷ Zob. K. CZORNIK: *Hard Power a Soft Power w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. Casus Bahrajnu i Jemenu*. „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2016, nr 52 (1), s. 189–210.

¹⁸ W. GIEŁŻYŃSKI: *Rewolucja w imię Allacha*. Warszawa 1979, s. 56–60, 124–144, 242–246, 274–277.

¹⁹ R.R. TOUSI: *Containment and Animosity. The United States and the Wa*. In: *Iranian Perspectives on the Iran–Iraq War*. Ed. F. RAJAEI. Gainesville 1997.

²⁰ S. FALLE: *The Mussadiq Era In Iran, 1951–1953. A Contemporary Diplomat’s View*. In: *The Middle East and The United States...*, s. 80–82.

²¹ F. HALLIDAY: *The Middle East In International Relations. Power, Politics and Ideology*. Cambridge 2005, s. 101–106.

²² Ch. HEMMER: *Which Lessons Matter? American Foreign Policy Decision Making in the Middle East, 1979–1987*. New York 2000, s. 47–90.

²³ „Rocznik Strategiczny 1998/1999”. 1999, T. 4, s. 244–248.

²⁴ *A National Strategy of the United States of America* – <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09> (dostęp: 12.03.2017).

nych ambicji reżimu ajatollaha Chomeiniego²⁵ i głoszonych przez niego haseł o konieczności szerzenia rewolucji islamskiej w regionie Bliskiego Wschodu, jak również uznania przez państwa arabskie *Pax Islamica* pod auspicjami Teheranu²⁶, USA w latach osiemdziesiątych XX wieku, w tym w okresie wojny iracko-irańskiej (lata 1980–1988), bezrefleksyjnie wzmacniały autorytarny reżim Saddama Husajna. Podtrzymywanie dobrych stosunków z Bagdadem, co stało się jednym z priorytetów w polityce Białego Domu w regionie Bliskiego Wschodu w dekadzie lat osiemdziesiątych XX wieku, spowodowało, iż na dalszy plan odsunięto drażliwe kwestie wykorzystania przez reżim Saddama Husajna broni chemicznej wobec Kurdów na północy kraju bądź użycia gazów trujących przeciwko irańskim oddziałom podczas pierwszej wojny w Zatoce Perskiej²⁷. Znamienne pozostają słowa wypowiedziane przez Geoffreya Kempa, pełniącego w okresie administracji Ronalda Reagana funkcję przewodniczącego sekcji ds. stosunków USA z Bliskim Wschodem w National Security Council (NSC): „Nie chodziło o to, że chcieliśmy, by Irak wygrał tę wojnę; my nie chcieliśmy stracić Iraku. My naprawdę nie byliśmy naiwni. Wiedzieliśmy, że on [Saddam Husajn – K.C.] był SOB, ale on był naszym SOB”²⁸. 12 lutego 1990 roku podczas spotkania w Bagdadzie Johna Kelly’ego, podsekretarza ds. Bliskiego Wschodu w Departamencie Stanu USA, z Saddamem Husajnem strona amerykańska wręcz wyrażała wolę do pogłębiania współpracy z Irakiem, Husajna bowiem postrzegano w kategoriach siły modernizacyjnej w tej części świata²⁹. O wyjątkowości relacji dwustronnych miały świadczyć słowa Johna Kelly’ego skierowane do Saddama Husajna: „Jest pan czynnikiem równowagi w regionie i Stany Zjednoczone pragną rozszerzyć swoje stosunki z Irakiem”³⁰.

Polityka USA wobec reżimu Saddama Husajna uległa modyfikacji dopiero po agresji Iraku na Kuwejt dokonanej 2 sierpnia 1990 roku. Niemniej jednak warto zauważyć, że podczas operacji wyzwolenia Kuwejtu, co nastąpiło na mocy wydanej przez Radę Bezpieczeństwa ONZ rezolucji nr 678 z 29 listopada 1990 roku, dostrzegalna była rozbieżność stanowisk pomiędzy ówczesnym prezydentem USA Georgem H. Bushem, Collinem Powellem i Jamesem Bakerem z jed-

²⁵ W. SZYMBORSKI: *Zatoka Perska. Problemy stabilizacji*. Bydgoszcz 1999, s. 70–72.

²⁶ *Iran: Exporting the Revolution*. National Foreign Assessment Center, 10.03.1980 – <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81B00401R000500100001-8.pdf> (dostęp: 12.04.2017).

²⁷ *Iraqgate: Saddam Hussein, U.S. Policy and the Prelude to the Persian Gulf War (1980–1994). Guide and Index*. Eds. T.S. BLANTON, M. BYRNE, M.S. STUDEMEISTER. The National Security Archive. Chadwyck-Healey, Alexandra, s. 28.

²⁸ Amerykanie używają skrótu SOB na określenia „son of a bitch”; Cyt. za: A. TAROCK: *The Superpowers’ Involvement in the Iran-Iraq War*. New York 1998, s. 21. Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie cytaty w moim tłumaczeniu.

²⁹ J.K. COOLEY: *Payback. America’s Long War in the Middle East*. Washington 1991, s. 185.

³⁰ P. SALINGER, E. LAURENT: *Konflikt w Zatoce Perskiej. Tajne dokumenty*. Przeł. M. GAWRON. Kraków 1991, s. 4–6.

nej strony a głównodowodzącym siłami ONZ gen. Normanem Schwarzkopffem – z drugiej. Generał Schwarzkopf optował bowiem za kontynuowaniem operacji w celu opanowania Bagdadu i obalenia reżimu Husajna. Biały Dom stał jednak na stanowisku, że Irak nie powinien wyjść z wojny zbyt osłabiony, ponieważ taka sytuacja stanowiłaby sposobność dla szyitów i Kurdów do podjęcia działań odśrodkowych, które ostatecznie doprowadziłyby do rozpadu państwa irackiego. Naruszenie integralności terytorialnej Iraku, co określano mianem jego „libanizacji”, nie leżało ani w interesie USA, ani tym bardziej w interesie amerykańskich sojuszników w regionie bliskowschodnim. Zwolennicy utrzymania Husajna u władzy podkreślali, iż głównym celem operacji „Pustynna burza” było przywrócenie w subregionie Zatoki Perskiej *status quo ante bellum*, dalsze działania zaś stanowiłyby naruszenie założeń rezolucji nr 678. Stanom Zjednoczonym nie mogło zależeć na nadmiernym osłabieniu pozycji Iraku bądź pozostawieniu go w stanie anarchii, gdyż w amerykańskiej strategii nadal odgrywał rolę państwa zaporowego wobec teokratycznej Islamskiej Republiki Iranu oraz czynnik równowagi w regionie Bliskiego Wschodu³¹. Warto zatem nadmienić, iż uwarunkowania bliskowschodniej sceny politycznej, które doskonale potrafił odczytywać George H. Bush na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, zostały całkowicie odrzucone w trakcie prezydentury jego syna George’a W. Busha w pierwszej dekadzie XXI wieku, co w konsekwencji doprowadziło do agresji USA na Irak w marcu 2003 roku, destabilizacji państwa irackiego, a w perspektywie długoterminowej – również zachwiania równowagi w regionie bliskowschodnim.

Reasumując, wśród czynników politycznych wpływających na destabilizację sytuacji na Bliskim Wschodzie w XX wieku należy uwzględnić również politykę naftową państw Zachodu, które postrzegały Bliski Wschód jako źródło surowców energetycznych, a na państwa regionu patrzyły przez pryzmat posiadanych przez nie zasobów ropy naftowej i gazu ziemnego³². Zachód traktował państwa Bliskiego Wschodu nie jako partnerów, ale jako własnych klientów politycznych i gospodarczych. Zapewnienie swobodnego dostępu do zasobów ropy naftowej skupionych w regionie bliskowschodnim, zarówno w okresie funkcjonowania układu bipolarnego, jak i po jego rozpadzie, stanowiło zatem jeden z wiodących celów polityki państw Zachodu (zwłaszcza Stanów Zjednoczonych) wobec tej części świata³³. Czynnikiem permanentnie kształtującym politykę USA i mocarstw zachodnioeuropejskich wobec Bliskiego Wschodu było zapewnienie państwu i własnemu społeczeństwu bezpieczeństwa energetycznego, instrumenty zaś, zarówno polityczne czy ekonomiczne, jak i militarne, wykorzystywane do osiągnięcia tak sformułowanego priorytetowego celu, miały znaczenie drugorzędne.

³¹ C.H. BLEANEY: *Iraq*. Denver 1995, s. xxii.

³² N. KOKXHORN: *Oil and Politics...*, s. 1–32.

³³ A. SAMPSON: *Siedem siostr. Wielkie koncerny naftowe i świat przez nie stworzony*. Warszawa 1981, s. 38–49, 75–87.

Czynniki determinujące politykę Zachodu wobec Bliskiego Wschodu na początku XXI wieku

W dwóch pierwszych dekadach XXI wieku polityka szeroko rozumianego Zachodu wobec Bliskiego Wschodu została w znacznym stopniu zintensyfikowana. Determinanty wewnątrzregionalne, które już w poprzednich dziesięcioleciach sprawiały, że zainteresowanie zarówno Stanów Zjednoczonych, jak i państw Europy Zachodniej tą częścią świata było ogromne, pozostawały niezmiennie. Wśród szeregu tego rodzaju uwarunkowań należy wymienić po pierwsze, determinanty geopolityczne, a wśród nich położenie geopolityczne Bliskiego Wschodu, a zatem jego usytuowanie na styku trzech kontynentów – Europy, Azji i Afryki (w tym w obszarze strategicznych szlaków handlowych biegnących w strefie Kanału Sueskiego oraz cieśnin Bosfor i Dardanele). Bliski Wschód od wieków stanowi istotny węzeł komunikacji lądowej, morskiej i powietrznej, najkrótszą drogę z Ameryki Północnej i Europy do Azji i Australii, a także strategiczny punkt wyjścia do oddziaływania na inne części świata. Po drugie, o istocie Bliskiego Wschodu decydują uwarunkowania gospodarcze. Jest to bowiem region, w którym skupione są ogromne złoża surowców naturalnych i energetycznych, ze szczególnym wskazaniem na zasoby ropy naftowej oraz gazu ziemnego. To obszar postrzegany przez Zachód jako ogromny rynek zbytu towarów i usług, miejsce eksportu kapitałów oraz lokowania inwestycji długoterminowych, a także ta część globu, od której w dużej mierze zależy stabilność sektora energetycznego wielu państw i sytuacji na światowych giełdach³⁴. Po trzecie zaś, o ważkości Bliskiego Wschodu decydują czynniki o charakterze religijno-kulturowo-etnicznym. Bliski Wschód stanowi bowiem miejsce, w którym dochodzi do zetknięcia się z sobą trzech wielkich religii: islamu (z jego głównymi nurtami: sunnickim oraz szyickim), chrześcijaństwa i judaizmu, i trzech wielkich nacji: Żydów, Arabów i Persów. Implikacją takiego stanu rzeczy stają się liczne konflikty o podłożu wyznaniowym, terytorialnym, narodowościowym i hegemonialnym, jak również rozwój tendencji fundamentalistycznych i powstawanie ugrupowań terrorystycznych, które wykorzystują zaistniały stan rzeczy do usprawiedliwienia swojej działalności³⁵.

Co jednak niezwykle istotne, w drugiej dekadzie XXI wieku, oprócz trzech wskazanych kluczowych determinant zainteresowania Zachodu regionem bliskowschodnim, wyróżnić można nowe, bardziej szczegółowe, których genezy należy doszukiwać się w procesach Arabskiej Wiosny zapoczątkowanej 17 grudnia 2010 roku w Tunezji aktem samospalenia ulicznego sprzedawcy warzyw

³⁴ D.L. BYMAN: *Shifting U.S. Interests In the Middle East*. 2.03.2016 – <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2016/03/02/shifting-u-s-interests-in-the-middle-east/> (dostęp: 22.03.2016).

³⁵ A. CORDESMAN: *The Changing Nature of War in the Middle East and North Africa*. 14.01.2017 – <http://hir.harvard.edu/article/?a=14493> (dostęp: 22.02.2017).

Muhammada Bouzziziego³⁶. Fala Arabskiej Wiosny nie tylko wywarła ogromny wpływ na sytuację polityczno-społeczną w poszczególnych państwach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, na układ relacji wewnątrzregionalnych, ale również na politykę szeroko pojętego Zachodu wobec tej części świata. Stała się ona jedną z wiodących przyczyn destabilizacji sytuacji w regionie, błędnego zaangażowania polityczno-militarnego państw Europy Zachodniej (zwłaszcza Francji i Wielkiej Brytanii) oraz USA, a ostatecznie kryzysu migracyjno-uchodźczego, który dotknął Unię Europejską.

Analizując zatem kluczowe implikacje Arabskiej Wiosny, które determinowały w dużej mierze zainteresowanie i politykę stolic Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych wobec Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, należy uwzględnić przynajmniej pięć wiodących. Po pierwsze, wskazać należy zmianę długoletnich reżimów autorytarnych w regionie, które jednak w percepcji Zachodu stanowiły gwarancję stabilności w tej części świata, świeckości rządów, gwarantowały nienaruszalność porozumienia pokojowego z Izraelem (Egipt³⁷), jak również stwarzały państwom Europy Zachodniej i USA możliwość realizacji partykularnych interesów. W wyniku Arabskiej Wiosny w 2011 roku doszło bowiem do obalenia reżimu Hosniego Mubaraka w Egipcie, Bena Alego w Tunezji³⁸, a także Muammara Kaddafiego w Libii³⁹. Po wtóre, ogromnym wyzwaniem stała się wojna domowa w Syrii i jej umiędzynarodowienie poprzez zaangażowanie podmiotów zewnętrznych (państw i organizacji międzynarodowych) zarówno w jej przebieg, jak i w próby zakończenia⁴⁰. Po trzecie, kluczową implikacją Arabskiej Wiosny stało się nasilenie rywalizacji saudyjsko-irańskiej w regionie (zwłaszcza w subregionie Zatoki Perskiej), którą odczytywać należy w kategoriach rywalizacji sunnicko-szyickiej o wpływy w regionie bliskowschodnim. Arabska Wiosna pozwoliła na uwydatnienie tendencji do rywalizacji, dominacji i osiągnięcia pozycji hegemonu z jednej strony przez sunnicką Arabię Saudyjską, a z drugiej – przez szyicką Republikę Islamską Iranu⁴¹. W przypadku tych dwóch państw można mówić o toczonych wojnach zastępczych (*proxy wars*) w obszarze Bliskiego Wschodu pomiędzy Rijadem a Teheranem, co było dostrzegalne podczas interwencji saudyjskiej w Bahrajnie w 2011 roku (stłumienie szyickiej rebelii, która

³⁶ J. ZDANOWSKI: *Bliski Wschód 2011. Bunt czy rewolucja*. Kraków 2011, s. 11–39.

³⁷ W. KNAPP: *The United States and the Middle East: How Many Special Relationships?* In: *The Middle East and the United States Perceptions and Policies*. Eds. H. SHAKER, I. RABINOVICH. New Brunswick (USA)–London (UK) 1980, s. 14–24.

³⁸ G. KEPEL: *Arabska droga cierniowa. Dziennik 2011–2013*. Przeł. A. SZEPTYCKI, K. PACHNIAK. Warszawa 2014, s. 49–115.

³⁹ J. ARMBRUSTER: *Arabska Wiosna. Rewolucja w świecie islamskim*. Przeł. R. KĘDZIERSKI. Wrocław 2011, s. 21–33.

⁴⁰ D.W. LESCH: *Syria. The Fall of the House of Assad*. New Haven–London 2013, s. 122–163.

⁴¹ Y. AL ZAHRANI: *Saudi Arabia and the Arab Spring. Reshaping Saudi Security Doctrine*. "Central European Journal of International and Security Studies" 2014, No 4, s. 99–112.

wybuchła na fali Arabskiej Wiosny i zagrażała stabilności saudyjskiej Prowincji Wschodniej)⁴², saudyjskiej interwencji w Jemenie w marcu 2015 roku (w którym stroną wspieraną przez Teheran pozostają Huti)⁴³, a także podczas wojny domowej w Syrii (Iran i szyicki Hezbollah wspierają reżim Baszara al-Assada, Arabia Saudyjska zaś – rebeliantów, którzy uzyskali poparcie i legitymację Zachodu)⁴⁴. Czwartą konsekwencją Arabskiej Wiosny, ale również polityki Stanów Zjednoczonych wobec Bliskiego Wschodu (agresji dokonanej na Irak w marcu 2003 r.) stało się powstanie i ekspansja Państwa Islamskiego – najgroźniejszej organizacji terrorystycznej w drugiej dekadzie XXI wieku⁴⁵. Ostatnią, piątą, implikacją Arabskiej Wiosny, a raczej błędnie odczytanymi przez Zachód procesami Arabskiej Wiosny i chybioną reakcją, wynikającą w dużej mierze z obawy przed utratą sojuszników w regionie i możliwości realizacji interesów polityczno-gospodarczych w tej części świata, stał się kryzys migracyjno-uchodźczy, który w sposób niezwykle dotkliwy objął państwa Unii Europejskiej i stał się jednym z najpoważniejszych wyzwań, a nawet zagrożeń dla bezpieczeństwa i tożsamości kulturowo-narodowościowej kontynentu europejskiego w XXI wieku⁴⁶.

Trzecia wojna w Zatoce Perskiej i powstanie tzw. Państwa Islamskiego jako determinanty destabilizacji na Bliskim Wschodzie

Agresja USA na Irak, zainicjowana 20 marca 2003 roku, stanowiła niewątpliwie jedną z najbardziej istotnych determinant destabilizacji sytuacji na Bliskim Wschodzie w pierwszej dekadzie XX wieku, która była spowodowana nieodpowiedzialną polityką państw Zachodu (zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii) wobec tej części globu.

⁴² S. MABON: *The Battle for Bahrain. Iranian-Saudi Rivalry*. Middle East Policy Council, Summer 2012, Vol. 19, No 2 – <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/battle-bahrain-iranian-saudi-rivalry> (dostęp: 13.04.2017).

⁴³ H. YIN: *The Situation in Yemen*. The Hague, International Model United Nations, Singapore 2016 – http://singapore.thimun.org/images/downloads/SG-2016/Research_reports_SG2016/SC_3_HowardYin_6Sept-1.pdf (dostęp: 27.12.2016).

⁴⁴ I.A. EL-HUSARI: *Yet Another Version of the „Arab Spring”. Ramifications of the Syrian Armed Conflict for the Existing Arab Order and Beyond*. „Central European Journal of International and Security Studies” 2014, No 3, s. 130–145.

⁴⁵ A. WEJKSZNER: *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?* Warszawa 2016, s. 36–41. W niniejszym opracowaniu określenie „Państwo Islamskie” będzie stosowane w odniesieniu do organizacji terrorystycznej, a określenie „tzw. Państwo Islamskie” – do nazwy samowznaczonego kalifatu.

⁴⁶ *Refugee Crisis in the European Union*. Council on Foreign Relations, 24.03.2017 – <https://www.cfr.org/global/global-conflict-tracker/p32137#!/conflict/refugee-crisis-in-the-european-union> (dostęp: 24.05.2017).

Wskazując wiodące motywy, które kierowały dążeniami neokonserwatystów w USA do zmiany reżimu Husajna w Iraku, należy podkreślić, iż dominujące były partykularne interesy Stanów Zjednoczonych, a zasadniczą przesłanką – zmiana sytuacji geostrategicznej w regionie Bliskiego Wschodu⁴⁷. Nie brano pod uwagę, ani w perspektywie krótko-, ani długoterminowej, sytuacji, w której *regime change* w Iraku, dokonany przez siły zewnętrzne, doprowadzi do rozczłonkowania państwa, pogrążenia go w chaosie, a fala destabilizacji przyniesie negatywne konsekwencje w skali całego regionu bliskowschodniego, a nawet doprowadzi do ukonstytuowania się najgroźniejszej w XXI wieku organizacji terrorystycznej – Państwa Islamskiego. Polityka George’a W. Busha wobec Bagdadu była nacechowana unilateralizmem i krótkowzrocznością, a przy tym brakowało jej racjonalności. Dostrzegając bowiem możliwość modyfikacji ustroju Iraku, amerykańska administracja liczyła na powstanie w regionie sojuszniczego wobec USA państwa arabskiego o ustroju demokratycznym⁴⁸. Demokratyzację Iraku postrzegano jako *conditio sine qua non*, by mógł on stanowić przeciwwagę dla Iranu, Syrii, Libii, Jemenu – państw wspierających terroryzm. Co więcej, po atakach terrorystycznych dokonanych 11 września 2001 roku przez członków Al-Kaidy, a tym samym po pogorszeniu się stosunków na linii USA – Arabia Saudyjska, Waszyngton dążył do pozyskania nowego sojusznika na Bliskim Wschodzie i zainstalowania w nim proamerykańskiego reżimu, co stworzyłoby możliwość przeniesienia na jego obszar baz wojskowych rozlokowanych na saudyjskim terytorium⁴⁹. Wśród zwolenników zbrojnej interwencji dominowała wizja Iraku jako modelowej demokracji, która zapoczątkowałaby „demokratyczną rewolucję” w całym regionie, a USA stałyby się w ten sposób *spiritus movens* nowego liberalno-demokratycznego porządku w tej części świata. Wyzwolony, laicki Irak miał zostać ukształtowany jako państwo prawa, w którym stopniowo powstałoby społeczeństwo obywatelskie, i w ten sposób stać się przykładem dla innych społeczeństw, republikańskich reżimów i monarchii absolutnych w regionie. W percepcji amerykańskich neokonserwatystów, na fali jednej irackiej rewolucji, cały świat arabski miał podążać w tym samym kierunku – wolności, demokracji, liberalizmu. Element demokratyzowania Bliskiego Wschodu postrzegany był zatem jako etap ku skuteczniejszemu zapewnianiu bezpieczeństwa USA, stabilny zaś, demokratyczny i proamerykański Irak miał prowadzić do uczynienia z Zatoki Perskiej, a nawet całego Bliskiego Wschodu, proamerykańskiej strefy wpływów⁵⁰.

⁴⁷ L.F. KAPLAN, W. KRISTOL: *The War over Iraq. Saddam’s Tyranny and America’s Mission*. San Francisco, California 2003, s. 98–100.

⁴⁸ K. SANTHANAM: *On US Political-Military Objectives in Iraq and its „Grand Strategy” for the 21st Century*. In: *Iraq War 2003. Rise of the New ‘Unilateralism’*. New Delhi 2003, s. 2.

⁴⁹ F.G. GAUSE III: *From „Over the Horizon” to „Into the Backyard”*. *The U.S.–Saudi Relationship and the Gulf War*. In: *The Middle East and the United States...*, s. 357–370.

⁵⁰ J. FALLOWS: *The Fifty-First State?* In: *The Iraq War Reader. History, Documents, Opinions*. Eds. M.L. SIFRY, Ch. CERF. New York 2003, s. 535–556.

Co więcej, w okresie administracji George'a W. Busha proces demokratyzacji Iraku postrzegano przez pryzmat ułatwienia izraelsko-palestyńskiego procesu pokojowego⁵¹. W tym kontekście wyraźnie artykułowano tezę, iż „droga do Jerozolimy prowadzi przez Bagdad”. W przekonaniu Białego Domu sukces misji w Iraku mógłby rozpocząć nowy etap w bliskowschodnim procesie pokojowym, a także zapoczątkować demokratyzację państwa palestyńskiego, które stałoby się wówczas wiarygodną stroną do rozmów dla sojuszniczego wobec USA Izraela⁵². W zmianie reżimu w Bagdadzie neokonserwatyści dostrzegali możliwość likwidacji źródeł bliskowschodniego terroryzmu i wsparcia finansowego udzielanego radykalnym ugrupowaniom palestyńskim, zwłaszcza Hamasowi. Z kolei ulokowanie sił koalicyjnych w Iraku miało przyczynić się do wzmocnienia i ustabilizowania pozycji Izraela w regionie⁵³.

Niezwykle ważnym motywem rozpoczęcia trzeciej wojny w Zatoce Perskiej był czynnik ambicjonalny. W tym kontekście pojawiał się argument, iż George W. Bush pragnął dokończyć „kampanię iracką” rozpoczętą przez ojca, a szybkim zwycięstwem w Iraku zapewnić sobie reelekcję. Odsunięcie Saddama Husajna od władzy postrzegano więc w kontekście niedokończonej operacji „Desert Storm”. Tym samym interwencja w Iraku miała stanowić potwierdzenie i umocnienie amerykańskiej supremacji w świecie, o czym świadczyły słowa jednego z jej zwolenników, Williama Kristola: „Misja rozpoczyna się w Bagdadzie, ale tam się nie kończy. [...] Ameryka nie może uciekać od odpowiedzialności za podtrzymywanie na odpowiednim poziomie porządku światowego”⁵⁴.

Również istotną determinantą agresji USA na Irak było dążenie do zapewnienia USA stabilności gospodarczej dzięki większej przewidywalności w sektorze energetycznym (zwłaszcza ropy naftowej)⁵⁵. Dominująca stała się teza o surowcowym podłożu wojny. Irak posiadał bowiem drugie co do wielkości zasoby ropy naftowej, ale nie mógł ich w pełni wykorzystywać, jako że ograniczało go embargo i program „Ropa za żywność”. W interesie USA leżało zatem przejęcie kontroli nad irackimi źródłami ropy na wypadek załamania produkcji w Arabii Saudyjskiej. Otwarcie Iraku na inwestycje umożliwiłoby amerykańskim koncernom zawarcie intratnych kontraktów na eksploatację złóż ropy i znaczne zwiększenie niskiej irackiej produkcji⁵⁶.

⁵¹ N. ARURI: *America's War Against Iraq: 1990–2002*. In: *Iraq under Siege. The Deadly Impact of Sanctions and War*. Ed. A. ARNOVE. London 2003, s. 46.

⁵² R. BURBACH, J. TARBELL: *Imperial Overstretch. George W. Bush and the Hubris of Empire*. London–New York 2004, s. 91–92, 98–100.

⁵³ E.W. SAID: *Die Widerspenstigen Zähmung. Wie die Palästinenser befriedet werden sollen*, „Internationale Politik” 2003, Nr. 10, s. 39–46.

⁵⁴ L.F. KAPLAN, W. KRISTOL: *The War over Iraq...*, s. 124–125.

⁵⁵ W. QUANDT: *New U.S. Policies for a New Middle East*. In: *The Middle East and the United States...*, s. 459–466.

⁵⁶ R. MAHJAN: *Full Spectrum Dominance: U.S. Power In Iraq and beyond*. Toronto 2003, s. 15–16, 20, 173.

Wskazane motywy, poza kwestią demokratyzacji regionu, nie miały charakteru oficjalnie deklarowanych. Poszukując aprobaty dla wojny wśród społeczeństw, eksponowano bowiem następujące, nacechowane emocjonalnie, przyczyny konieczności zmiany reżimu w Bagdadzie: powiązania pomiędzy reżimem irackim a Osamą Bin Ladenem, oskarżanym o zamachy z 11 września 2001 roku; oskarżenia o produkcję broni masowego rażenia (WMD); łamanie przez władze w Bagdadzie fundamentalnych praw człowieka; stwarzanie zagrożenia dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, o czym świadczyło umieszczenie Iraku na „osi zła”⁵⁷. Po wydarzeniach z 11 września 2001 roku *regime change* w Bagdadzie uczyniono zatem jednym z priorytetów w polityce bliskowschodniej USA, a reżim Husajna, wpisany w prowadzoną wojnę z terroryzmem, stał się uosobieniem wroga poszukiwanym przez Waszyngton od zakończenia zimnej wojny.

Operacja „Iraqi Freedom” trwała zaledwie od 20 marca do 1 maja 2003 roku. Należy jednak podkreślić, iż data 1 maja stanowiła tylko symboliczny koniec oficjalnej kampanii wojennej w Iraku⁵⁸. W rzeczywistości otwarto nowy, trudny rozdział w historii tego państwa, które zostało wprowadzone w stan destabilizacji i chaosu, do którego masowo zaczęli napływać terroryści i najemnicy z różnych części regionu, i w którym permanentnie dochodziło do zamachów bombowych, grabieży, zbrojnych potyczek między siłami wewnętrznymi walczącymi o przejęcie władzy i do innych licznych aktów przemocy.

Implikacje trzeciej wojny w Zatoce Perskiej osiągnęły wymiar nie tylko regionalny, ale również globalny. Finalizacja „Iraqi Freedom” nie była bowiem jednoznaczna ze zwycięstwem USA, ani tym bardziej ze zrealizowaniem głównych celów, jakie przypisywano interwencji. Agresja USA na Irak przyniosła konsekwencje odwrotne do zamierzonych. Skutkiem wojny w Zatoce był spadek autorytetu i prestiżu USA w skali całego globu, obniżenie poziomu bezpieczeństwa USA, pomniejszenie woli współpracy sojuszników, a także zwiększenie ryzyka proliferacji WMD i ataków terrorystycznych dokonywanych zwłaszcza ze strony państw upadłych. Bezkompromisowość neokonserwatywnej administracji i dokonana agresja bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ doprowadziły do poważnego kryzysu w relacjach transatlantyckich, impasu decyzyjnego wewnątrz NATO i ukazania słabości ONZ⁵⁹. Jak określano wówczas, Francja, Rosja i RFN budowały „oś pokoju” (*axis of peace*), w przeciwieństwie do USA i Wielkiej Brytanii będących „osią wojny” (*axis of war*)⁶⁰.

⁵⁷ M. RAI: *War Plan Iraq. Ten Reasons Against War on Iraq*. London–New York 2002, s. 115.

⁵⁸ S.C. PELLETIÈRE: *Losing Iraq. Insurgency and Politics*. Westport, Conn. 2007, s. 9–16, s. 57.

⁵⁹ A. DETJEN: *Current U.S. Think Tank Trends on the Issue of the Transatlantic Relationship*. Center for International Relations. „Reports & Analyses” 2003, No 3, s. 5, 8–9.

⁶⁰ E. STEPANOVA: *Iraq and World Order. A Russian Perspective*. In: *The Iraq Crisis and World Order. Structural, Institutional and Normative Challenges*. Eds. R. THAKUR, W.P. SINGH SIDHU. Hong Kong 2006, s. 252.

Podjęcie w Białym Domu decyzji o interwencji zbrojnej i odniesienie militarnego zwycięstwa okazały się zdecydowanie łatwiejsze niż utrzymanie i zagwarantowanie bezpieczeństwa powojennemu Irakowi⁶¹. W Iraku nie odnaleziono WMD ani nie potwierdzono związków z Al-Kaidą⁶², a cel, jakim było zapoczątkowanie rewolucji demokratycznej w regionie poprzez zbudowanie modelowego społeczeństwa obywatelskiego w Iraku i likwidację źródeł terroryzmu, okazał się utopią. Wojna w Iraku nie przyczyniła się do demokratyzacji regionu, a jedynie wzmocniła wśród państw Bliskiego Wschodu obawy, że staną się kolejnymi celami w amerykańskiej wojnie z terroryzmem. Również uregulowanie konfliktu izraelsko-palestyńskiego, jako pośredni cel interwencji, pozostało poza możliwościami dyplomatycznymi administracji George'a W. Busha.

Sama inwazja i wiele wydarzeń z nią związanych głęboko poniżyły nie tylko Irakijczyków, ale i inne społeczeństwa państw arabskich, wzmagając w nich antyamerykanizm i postrzeganie Zachodu jako wroga. Wojna w Iraku stała się zatem czynnikiem inicjującym i umacniającym działalność grup dżihadystycznych na Bliskim Wschodzie, w Europie i Azji. Przeciwnicy obecności obcych wojsk w Iraku rozpoczęli budowę podziemnych struktur i masowe samobójcze ataki, co miało stanowić jeden z elementów walki z okupantami (tak postrzegano państwa zawiadujące strefami okupacyjnymi, na które został podzielony Irak⁶³). Agresja USA na Irak implikowała ukonstytuowanie słabego, rozbitego wewnętrznie (etnicznie i religijnie), zdestabilizowanego Iraku, co doprowadziło do labilności szeroko pojętego Bliskiego Wschodu i do braku równowagi w tym regionie⁶⁴.

Decyzje amerykańskiej administracji spotykały się z bardzo silnym oporem samych Irakijczyków, którzy mimo początkowego entuzjazmu spowodowanego obaleniem dyktatora oczekiwali szybkiego opuszczenia własnego terytorium przez obce wojska. Sytuację w Iraku po wojnie determinowały cztery wiodące uwarunkowania: wojna domowa pomiędzy szyitami, sunnitami i Kurdami; aktywność sunnickich rebeliantów wywodzących się z BAAS i ruchów islamistycznych, w tym powiązanych z Al-Kaidą; obecność koalicyjnych sił zbrojnych wraz z jednoczesną słabością struktur centralnych państwa i braku realnej kontroli nad podległym terytorium; próby wywierania wpływu na sytuację wewnętrzną Iraku przez państwa sąsiednie, zwłaszcza Islamską Republikę Iranu.

⁶¹ R. THAKUR, W.P. SINGH SIDHU: *Iraq's Challenge to World Order*. In: *The Iraq Crisis and World...*, s. 4.

⁶² Collin Powell w styczniu 2004 r. potwierdzał, że USA nie posiadają i nigdy nie posiadały żadnych dowodów na związki Iraku z Al-Kaidą; *Powell Admits Iraq Evidence Mistake*. BBC News, 3.04.2004 – http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3596033.stm (dostęp: 22.03.2017).

⁶³ „Rocznik Strategiczny 2003/2004” 2004, T. 9, s. 312, 363.

⁶⁴ R. BANIA: *Polityka USA wobec Bliskiego Wschodu a obalenie reżimu Saddama Husajna*. W: *Oblicza Wschodu. Religia, ideologia, polityka, gospodarka*. Red. M. BRODA, M. DZIEKAN. Warszawa 2004, s. 110.

Na początku 2005 roku w Iraku odbyły się pierwsze po obaleniu Husajna wybory parlamentarne, a 21 kwietnia 2006 roku na urząd premiera desygnowano szyitę Nuri al Malikiego, prezydentem zaś został Kurd Dżalal Tarabani. Jednak mimo prób instytucjonalizacji, debaasyfikacji i funkcjonowania nowych władz sytuacja daleka była od stabilności i wizji Waszyngtonu sprzed wojny. W lutym 2007 roku opublikowany został dokument CIA, w którym dominowała perspektywa zdestabilizowanego i ogarniętego chaosem Iraku⁶⁵. Połowicznym sukcesem zakończył się plan dla Iraku znany jako *surge* (głęboki przyływ), którego celem była poprawa bezpieczeństwa w Bagdadzie oraz w środkowym Iraku. Sunnicka milicja plemienna „Przebudzenie”, znana również jako „Synowie Iraku”, w 2007 roku przeszła bowiem na stronę USA. Oznaczało to zatrudnienie dawnych wrogów. W latach 2007–2008, dzięki zebranych przez nich informacjom o metodach działania Al-Kaidy, USA udało się rozpracować iracką siatkę tego ugrupowania i obniżyć skalę przemocy. W konsekwencji George W. Bush zapowiedział w lipcu 2008 roku zmniejszenie kontyngentu wojsk USA o jedną czwartą. 17 listopada 2008 roku rządy Iraku i USA podpisały porozumienie „o wycofaniu sił Stanów Zjednoczonych z Iraku i organizacji ich działalności podczas ich tymczasowej obecności w Iraku” (*Status of Forces Agreement* – SOFA). Traktat bezpieczeństwa stanowił o tymczasowym stacjonowaniu wojsk amerykańskich w tym kraju i wycofaniu ich z obszarów zamieszkałych przez Irakijczyków do 30 czerwca 2009 roku, i całkowitym opuszczeniu irackiego terytorium najpóźniej 31 grudnia 2011 roku, jak również o strategicznej współpracy pomiędzy oboma państwami⁶⁶. SOFA była podyktowana trzema determinantami – 1) wpływem mandatu ONZ, 2) faktem, że w 2009 roku dobiegała końca druga kadencja George’a W. Busha, 3) negatywnym stosunkiem społeczeństwa amerykańskiego do zaangażowania USA w Iraku, wytykającego administracji straty osobowe⁶⁷ oraz stale rosnące koszty wojny.

Zmiana w polityce USA wobec Iraku nastąpiła wraz ze zmianą w Białym Domu. Barack Obama już w kampanii wyborczej odcinał się od zaangażowania w Iraku, zapowiadając wcześniejsze wycofanie sił USA. Do 19 sierpnia 2010 roku USA wycofały z tegoż kraju jednostki bojowe, a w październiku 2011 roku prezydent Barack Obama ogłosił definitywny koniec partycypowania USA w działaniach na jego terytorium. Do 15 grudnia 2011 roku w Iraku stacjonowało już tylko 35 tys. amerykańskich żołnierzy odpowiedzialnych za szkolenie irackiej armii, ochronę placówek zagranicznych, wspieranie cywilnej odbudowy kraju i wspieranie procesu pojednania i działań przeciwko terrorystom.

⁶⁵ „Rocznik Strategiczny 2006/2007”. 2007, T. 12, s. 155–157, 228, 279–280.

⁶⁶ *Agreement between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq* – http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/world/20081119_SOFA_FINAL_AGREED_TEXT.pdf (dostęp: 23.03.2017).

⁶⁷ „Rocznik Strategiczny 2011/2012” 2012, T. 17, s. 312–313.

Zarówno obalenie reżimu Husajna, jak i późniejsza okupacja Iraku, a następnie wycofanie wojsk amerykańskich stanowiły czynniki, które w wymiarze długoterminowym doprowadziły do całkowitej destabilizacji sytuacji w Iraku i wpłynęły na sytuację państw ościennych (zwłaszcza Syrii).

Mimo wycofywania zachodnich wojsk Iraku nie można było określić mianem państwa o ustabilizowanej demokracji, jak zakładali inicjatorzy interwencji. Zarówno wcześniejsze wybory parlamentarne, jak i wycofywanie żołnierzy USA permanentnie bojkotowały grupy terrorystyczne, podważające kształtujący się w Iraku nowy ład społeczno-polityczny. Ugrupowania te, często powiązane z Al-Kaidą, skupiały terrorystów, którzy napłynęli z państw ościennych. Szefowie irackiej armii i niektórzy iraccy politycy twierdzili, że optymalną datą wyjścia żołnierzy amerykańskich z Iraku byłby 2014, a nawet 2020 rok. Wówczas iracka armia byłaby zdolna do przejęcia kontroli nad krajem. Wycofanie wojsk USA nastąpiło zatem zbyt wcześnie i stało się sygnałem dla rebeliantów i terrorystów, a to implikowało chaos i stworzyło ryzyko wybuchu wojny domowej. Powstała w Iraku próżnia bezpieczeństwa bardzo szybko wykorzystywały zatem siły terrorystyczne.

Irak, wbrew oczekiwaniom administracji George'a W. Busha (co z góry skazane było na porażkę), nigdy nie stał się modelową bliskowschodnią demokracją ani tym bardziej czynnikiem stabilizującym sytuację w regionie. Polityka *regime change* przyczyniła się jedynie do uczynienia z Iraku dogodnej siedziby dla radykalnych ugrupowań terrorystycznych, w tym siatki Al-Kaidy, których działalność nasiliła się po wycofaniu sił amerykańskich z końcem 2011 roku. Co więcej, na obszarach Iraku i Syrii 29 czerwca 2014 roku został proklamowany samozwańczy kalifat (jak twierdzono – pierwszy od czasów istnienia Imperium Osmańskiego), tzw. Państwo Islamskie (*Islamic State*), które na początku drugiej dekady XXI wieku stanowiło najgroźniejszą salaficką organizację dżihadystyczną. Geneza tego podmiotu, nieuznawanego na arenie międzynarodowej, a do końca 2014 roku kontrolującego gęsto zaludnione ośrodki miejskie, takie jak syryjska Rakka oraz irackie Mosul i Faludża, sięga właśnie interwencji USA w Iraku w 2003 roku. Stanowi jedną z zasadniczych, a zarazem najgroźniejszych implikacji trzeciej wojny w Zatoce Perskiej dla bezpieczeństwa międzynarodowego, a tym samym destabilizacyjnej polityki państw Zachodu w regionie Bliskiego Wschodu. Początkowo organizacja ta, która nosiła nazwę Dżama'at at-Tauhid wa-al-Dżihad, tworzyła niejako odnogę Al-Kaidy w Iraku (Al-Qaeda in Iraq – AQI), skupiając sunnickich ekstremistów i przybyłych bojowników. Na jej czele stał wówczas pochodzący z Jordanii terrorysta, Abu Musab az-Zarkawi. W październiku 2004 roku organizacja ta zmieniła nazwę na Tanzim Ka'idat al-Dżihad fi Bilad ar-Rafidajn, co tłumaczono jako Baza Dżihadu w Kraju nad Dwoma Rzekami, aczkolwiek oficjalnie organizację określano jako „Al-Kaida w Iraku”. Należy przy tym dodać, że na fali postępującej destabilizacji w Iraku organizacja ta rosła w siłę i umacniała swoją pozycję w tym państwie na wszystkich płaszczyznach.

Roczne dochody Al-Kaidy w Iraku w pierwszej dekadzie XXI wieku sięgały od 70 mln USD do aż 200 mln USD i pochodziły w znaczącym stopniu z przemytu ropy naftowej i porwań dokonywanych dla okupu⁶⁸. Na spadek kondycji Al-Kaidy w Iraku nie wpłynęła w żadnym stopniu śmierć jej przywódcy Abu Musaba az-Zarkawiego, który 6 czerwca 2006 roku zginął podczas jednego z amerykańskich nalotów⁶⁹. Wówczas władza w organizacji została przekazana Abu Abdiemu Allahowi ar-Raszidowi al-Baghdadiemu. 15 października 2006 roku Al-Kaida w Iraku zmieniła nazwę na „Islamskie Państwo w Iraku” („The Islamic State of Iraq” – ISI)⁷⁰. Zasadniczo nie wpłynęło to jednak na charakter działalności tej organizacji, która permanentnie skupiała się na prowadzeniu wojny partyzanckiej, dokonywaniu licznych ataków terrorystycznych i nasilaniu propagandy medialnej dotyczącej własnej działalności w Internecie i innych mediach społecznościowych (np. na Twitterze)⁷¹. Okresem przełomowym, a zarazem trudnym, dla działalności Islamskiego Państwa w Iraku były lata 2008–2010, gdy administracja USA zaczęła stosować strategię *surge*. Ponadto 19 kwietnia 2010 roku Abu Abdi Allah ar-Raszid al-Baghdadi został zabity podczas ataku rakietowego. Jego następcą został Abu Bakr al-Baghdadi, którego władza przypadła na czas wycofywania się amerykańskich sił z Iraku⁷². Abu Bakr al-Baghdadi nie tylko doprowadził do zainicjowania kolejnej fali ataków terrorystycznych na wycofujące się wojska USA, ale również na swoich wrogów religijnych – szyitów, co pchnęło Irak w kierunku wojny religijnej. 8 kwietnia 2013 roku organizacja po raz kolejny zmieniła swoją nazwę, tym razem na „Islamskie Państwo w Iraku i Lewancie” (ISIL).

Trwająca w sąsiedniej Syrii wojna domowa, zainicjowana na fali Arabskiej Wiosny, ale również zaangażowanie mocarstw regionalnych i globalnych w syryjski konflikt wewnętrzny, pozwoliła Islamskiemu Państwu w Iraku i Lewancie

⁶⁸ Nazwa ISIS, którą powszechnie wykorzystuje się na określenie tzw. Państwa Islamskiego, tłumaczona jest jako The Islamic State of Iraq and Syria (Państwo Islamskie w Iraku i Syrii). Powszechne jest również tłumaczenie jako Islamic State in Iraq and al-Sham. Al-Sham to bowiem nazwa Syrii, ale również szerszego obszaru, który obejmuje tereny określane jako Lewant (Syrii, Libanu, Izraela, Palestyny i Jordanii). Administracja USA używa zatem określenia **ISIL** (The Islamic State of Iraq and the Levant – Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie). Z kolei DAESH, to skrót od Dawlat al-Islamiyah f'al-Iraq al-Sham; L. DEARDEN: *Isis vs Islamic State vs Isil vs Daesh. What do the Different Names Mean – and Why Does It Matter?* 23.09.2014 – <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-vs-islamic-state-vs-isil-vs-daesh-what-do-the-different-names-mean-9750629.html> (dostęp: 24.04.2017); O. HANNE, T.F. DE LA NEUVILLE: *Państwo Islamskie. Geneza nowego kalifatu*. Przeł. J. DANECKI. Warszawa 2015, s. 13–24.

⁶⁹ J.F. BURNS: *U.S. Strike Hits Insurgent at Safehouse*. 8.06.2006 – <http://www.nytimes.com/2006/06/08/world/middleeast/08cnd-iraq.html> (dostęp: 28.03.2017).

⁷⁰ M. GRIFFIN: *Islamic State. Rewriting History*. London 2016, s. 24–31.

⁷¹ Należy w tym miejscu jednak podkreślić, iż w latach 2005–2010 zewnętrzne finansowanie stanowiło zaledwie 5% budżetu organizacji.

⁷² O. HANNE, T.F. DE LA NEUVILLE: *Państwo Islamskie...*, s. 18–35.

na nawiązanie kooperacji z syryjskimi ekstremistami z Dżabhat an-Nusra oraz z Al-Kaidą, które walczyły przeciwko prezydentowi Syrii Baszarowi al-Assadowi, ale także przeciw opozycyjnej wobec prezydenta Wolnej Armii Syrii⁷³. Celem działalności koalicyjnej ISIL, Dżabhat an-Nusry oraz Al-Kaidy było doprowadzenie do obalenia Baszara al-Assada i ustanowienie na obszarze objętym działalnością tych trzech organizacji islamskiego kalifatu. Należy przy tym zauważyć, iż eskalacja działań nastąpiła 11 lipca 2013 roku, gdy bojownicy Islamskiego Państwa w Iraku i Lewancie zamordowali członka Najwyższej Rady Wojskowej Wolnej Armii Syrii Kamala al-Hammamiego⁷⁴, co skutkowało rozpoczęciem otwartej wojny między stronami. Na północy Syrii ISIL rozpoczęło wojnę z Kurdami, by kolejno ogłosić krucjatę przeciw chrześcijanom i muzułmanom w tym kraju. Co prawda, na początku 2014 roku od działalności ISIL odcieśli się członkowie Dżabhat an-Nusry oraz Al-Kaidy, jednakże w żadnej mierze nie doprowadziło to do osłabienia działalności tej organizacji terrorystycznej. 29 czerwca 2014 roku Abu Bakr al-Baghdadi proklamował powstanie kalifatu tzw. Państwa Islamskiego, na którego czele stanął on sam⁷⁵.

Powstały twór – ISIS – swoją działalność oparł na strukturach działających na zasadach państwowości, dlatego jego funkcjonowanie przypominało funkcjonowanie *quasi*-państwa. Powstałe tzw. Państwo Islamskie nałożyło podatki na wszystkie produkty, firmy telekomunikacyjne, wypłatę gotówki z banku, pensje (5%), korzystanie z części dróg, wjazd do Iraku przez granicę z Jordanią i Syrią (koszt ok. 800 USD za ciężarówkę), wywóz antyków (wysokość podatku określano w zależności od wartości antyku: 20%–50%) oraz ochronę dla niemuzułmanów, którzy poprzez uiszczenie zapłaty unikali śmierci⁷⁶. Nałożone podatki dawały ISIS w skali roku dochody szacowane na około 360 mln USD. Ponadto, ISIS przejęło kontrolę nad około 60% możliwości eksploatacyjnych ropy naftowej w Syrii i 10% w Iraku. Było w stanie wyprodukować każdego dnia między 80 tys. a 120 tys. baryłek, co oznaczało przychody opiewające na 2–4 mln USD. Roczne zyski ISIS z produkcji ropy kształtowały się w granicach 730–1460 mln USD⁷⁷. ISIS

⁷³ D.W. LESCH: *Syria. The Fall of the House of Assad...*, s. 87–163.

⁷⁴ V. SZYBALA: *Al-Qaeda Shows its True Colors in Syria* 1.08.2013 – <http://www.understandingwar.org/backgrounder/al-qaeda-shows-its-true-colors-syria> (dostęp: 28.03.2017).

⁷⁵ F.A. GERGES: *A History ISIS*. Princeton–Oxford 2016, s. 50–97.

⁷⁶ Pierwszym ministrem finansów został Abu Jaafar al-Sabawi, ale uciekł, kradnąc 14 mln USD. Jego następcą został Abu Salah; S. ALMUKTHAR: *Life Under the Islamic State: Fines, Taxes and Punishments*. 26.05.2016 – https://www.nytimes.com/interactive/2016/05/26/world/middleeast/isis-taxes-fines-revenue.html?_r=0 (dostęp: 29.03.2017).

⁷⁷ Należy jednak podkreślić, iż naloty sił koalicji na tzw. Państwo Islamskie ograniczyły jego możliwości produkcyjne. ISIS nie sprzedawało ropy legalnie na rynku, a zatem ceny surowca były poniżej cen rynkowych. Ceny oferowane przez ISIS kształtowały się na poziomie 25–50 USD za baryłkę, czyli około ½ ceny oferowanej na rynkach światowych. ISIS sprzedawało ropę do Jordanii, Islamskiej Republiki Iranu, Kurdystanu i Turcji; *Inside Isis Inc. The Journey of a Barrel of Oil*. Financial Times – <http://ig.ft.com/sites/2015/isis-oil/> (dostęp: 29.03.2017).

czerpało zyski również z produkcji gazu ziemnego (ok. 489 mln USD rocznie). Ze złóż kontrolowanych w Iraku i Syrii ISIS mogło produkować 38 mln m³ gazu dziennie. Jednakże wydobycie gazu było dla ISIS mniej opłacalne ze względu na trudności w jego sprzedaży, jako że do tego celu była potrzebna specjalna infrastruktura przesyłowa. Kolejnym, ogromnym źródłem dochodów ISIS stały się przejęte przez organizację wytwórnie cementu oraz kopalnia fosforanów, które to zakłady pozwalały na czerpanie zysku o wartości około 350 mln USD w skali roku z każdego ze wskazanych. Ponadto należy odnotować, że ISIS zajęło najbardziej żyzne tereny w Iraku oraz zawłaszczyło rządowe silosy wypełnione pszenicą, której część wysyłało do Syrii, a resztę próbowało sprzedać władzom w Iraku. Podobnie jak w pozostałych przypadkach, organizacja, chcąc być konkurencyjną, oferowała ceny o połowę niższe od cen rynkowych⁷⁸. Według szacunkowych danych ISIS z rolnictwa czerpało zysk na poziomie 200 mln USD w skali roku. Do tego należy jeszcze dodać kwotę 120 mln USD pozyskiwanych z okupów (porwań biznesmenów, polityków, obcokrajowców i duchownych), handlu ludźmi (ceny niewolników na targach wynosiły od 40 do 160 USD) i ludzkimi organami (ceny na międzynarodowym czarnym rynku wahały się między 100 tys. USD a 200 tys. USD). 50 mln USD stanowiły z kolei darowizny na rzecz ISIS pochodzące z państw Zatoki Perskiej i Europy. W 2016 roku szacowano, że roczne dochody ISIS opiewały na kwotę 2,9 mld USD, wartość aktywów zaś i dóbr znajdujących się w posiadaniu ISIS miała sięgać aż 2 bln USD⁷⁹.

Reasumując, należy zatem raz jeszcze podkreślić, iż przyczyną ukonstytuowania się tzw. Państwa Islamskiego była polityka Zachodu w regionie Bliskiego Wschodu i doprowadzenie do destabilizacji sytuacji w Iraku poprzez obalenie reżimu Saddama Husajna. Powstanie ISIS stanowi zagrożenie nie tylko ze względu na jego ekspansję terytorialną, ogłoszenie kalifatu, ale również ze względu na procesy szkolenia radykalnych bojowników oraz próby rozmieszczenia ich na Zachodzie w celu przeprowadzania samobójczych zamachów terrorystycznych (takich, jak ataki „samotnych wilków” w Paryżu, Brukseli czy Manchesterze). Należy bowiem zaakcentować, iż bojownicy tzw. Państwa Islamskiego, dzięki niezwykle skutecznej propagandzie medialnej, zostali bardzo szybko zwerbowani z niemal wszystkich części świata, w tym również na dużą skalę z państw Europy Zachodniej (m.in. z Francji, Wielkiej Brytanii czy Niemiec)⁸⁰.

⁷⁸ *Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)*. February 2015, FATF Report – <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Financing-of-the-terrorist-organisation-ISIL.pdf> (dostęp: 29.03.2017).

⁷⁹ *ISIS Financing in 2015*. Center for the Analysis of Terrorism. May 2016 – <http://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf> (dostęp: 28.03.2017).

⁸⁰ T. LISTER, R. SANCHEZ, M. BIXLER, S. O'KEY, M. HOGENMILLER, M. TAWFEEQ: *ISIS Goes Global. 143 Attacks in 29 Countries Have Killed 2,043*. 13.02.2017 – <http://edition.cnn.com/2015/12/17/world/mapping-isis-attacks-around-the-world/> (dostęp: 29.03.2017).

W połowie czerwca 2016 roku szef CIA John Brennan podczas wystąpienia w senackiej komisji ds. wywiadu stwierdził, że tzw. Państwo Islamskie posiada w skali globu dziesiątki tysięcy bojowników, a ich liczba jest znacznie większa niż ta, jaką kiedykolwiek dysponowała Al-Kaida. Jednocześnie szef CIA podkreślił, iż największe zaniepokojenie budzi rosnąca rola Libii jako bazy dla operacji przeprowadzanych przez tzw. Państwo Islamskie. W granicach Libii funkcjonuje bowiem od 5 tys. do 8 tys. bojowników tego samozwańczego kalifatu, i to mimo faktu, że ogólna liczba bojowników w Iraku i Syrii spadła odpowiednio z 22 tys. do 18 tys. (Irak) i z 25 tys. do 19 tys. (Syria). Tak zwane Państwo Islamskie bowiem permanentnie rozwija swoje komórki w jednej połączonej siatce, a oddział ukonstytuowany w Libii jest jednym z najbardziej niebezpiecznych. Co więcej, tzw. Państwo Islamskie podjęło próby ekspansji swoich wpływów w Afryce (oddziałem tego kalifatu jest Boko Haram w Zachodniej Afryce, w której szeregach działa kilka tysięcy zradykalizowanych bojowników), a na Synaju stanowi najbardziej aktywną i silną grupą terrorystyczną w skali Egiptu⁸¹.

Interwencja w Libii jako determinanta destabilizacji Bliskiego Wschodu

Arabska Wiosna w Libii, podobnie jak w innych państwach regionu Afryki Północnej, wiązała się z protestami przeciwko długoletniemu reżimowi i żądaniami poprawy sytuacji społeczno-politycznej, a także likwidacji patologii władzy (korupcji, nepotyzmu, partykularyzmów), początkowo przybrała charakter sinusoidalnego konfliktu wewnętrznego⁸². Jednakże, w miarę upływu czasu, gdy okazało się, że libijski reżim Muammara Kaddafiego nie zamierzał podejmować dialogu z rebeliantami, a pomiędzy stronami konfliktu dochodziło do coraz brutalniejszych walk, bez liczenia się ze stratami wśród ludności cywilnej, lokalna rebelia nabrała cech wojny domowej, w której rozwiązanie zaangażowały się państwa Zachodu, zwłaszcza Francja i Wielka Brytania.

Jedną z pierwszych błędnych decyzji, jakie podjął Zachód, angażując się w uregulowanie sytuacji w Libii, było uznanie (aczkolwiek nosiło ono znamiona uznania przedwczesnego, a zatem niezgodnego z prawem międzynarodowym⁸³) instytucji politycznych stworzonych przez siły opozycyjne wobec Kaddafiego za jedyną legalną reprezentację władz Libii. Oficjalne uznanie przez Francję, która była pierwszym państwem uznającym Libijską Radę Narodową (The National

⁸¹ *Statement by Director Brennan as Prepared for Delivery Before the Senate Select Committee on Intelligence*. 16.06.2016 – <https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/2016-speeches-testimony/statement-by-director-brennan-as-prepared-for-delivery-before-ssci.html> (dostęp: 29.03.2017).

⁸² A. NAJJAR: *Kaddafi. Anatomia tyrana*. Przeł. A. WIŚNIEWSKI. Wrocław 2011, s. 209–217.

⁸³ R. BIERZANEK, J. SYMINIDES: *Prawo międzynarodowe publiczne*. Warszawa 2005, s. 140.

Libyan Council), nastąpiło 10 marca 2011 roku i stanowiło wyraz unilateralnej polityki prowadzonej przez prezydenta Nicolasa Sarkozy'ego. Uznanie nie było konsultowane z pozostałymi członkami Unii Europejskiej, mimo że ta dążyła do zajęcia wspólnego stanowiska wobec konfliktu libijskiego. W UE brakowało bowiem konsensu co do możliwości jakiegokolwiek zaangażowania sił zbrojnych w kwestię libijską⁸⁴.

Wraz z upływem czasu fala Arabskiej Wiosny w Libii zaczęła wzbudzać coraz większe zainteresowanie również innych członków społeczności międzynarodowej. Sytuacja w Libii, różniąca się znacznie między innymi pod względem liczby ofiar i stanowiska reżimu od wydarzeń w Tunezji czy Egipcie, implikowała głosy o konieczności zaangażowania sił zewnętrznych w uregulowanie sytuacji. USA, UE oraz ONZ wobec wzmagających się głosów części Libijczyków domagających się ustąpienia Kaddafiego zareagowały wprowadzeniem licznych sankcji na libijskie władze. Co jednak ważne, nałożone sankcje nie miały bezpośredniego wpływu na aparat represji, w tym najemników, których zatrudniał Kaddafi, jak również nie były w stanie pozbawić reżimu możliwości sprawowania rządów (np. nie zastosowano embarga na ropę naftową)⁸⁵.

Oficjalną reakcją społeczności międzynarodowej, podjętą pod presją Francji i Wielkiej Brytanii, było przyjęcie 26 lutego 2011 roku przez Radę Bezpieczeństwa ONZ rezolucji nr 1970, zgodnie z którą wszelkie aktywa Kaddafiego zostały zamrożone. Wprowadzone sankcje obejmowały embargo na handel bronią, zamrożenie środków finansowych i zasobów gospodarczych osób związanych z reżimem, jak również wprowadzenie dla nich restrykcji wjazdowych. W rezolucji domagano się natychmiastowego zaprzestania przemocy przez siły rządowe i respektowania podstawowych założeń prawa międzynarodowego. Podjęto również decyzję o powołaniu międzynarodowej komisji śledczej ds. zbadania nadużywania siły ze strony libijskich władz. Jako właściwego w tej materii wskazano prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego. Libię zawieszono w pracach członka Rady Praw Człowieka ONZ. Wyrażono ubolewanie nad eskalacją przemocy i rosnącą liczbą uchodźców. Co prawda, powoływano się na art. 41 Karty Narodów Zjednoczonych, ale nie zakwalifikowano zaistniałej w Libii sytuacji jako zagrożenia dla bezpieczeństwa lub pokoju w regionie⁸⁶. Tym samym przyjęta rezolucja wydawała się dwuznaczna i nieprecyzyjna. Rada Bezpieczeństwa ONZ nie otrzymała legitymacji

⁸⁴ C. MONIQUET: *French Recognition of the Libyan Rebels is a Gamble*. European Strategic Intelligence and Security Centre, 10.03.2011 – <http://www.esisc.org/publications/briefings/french-recognition-of-the-libyan-rebels-is-a-gamble> (dostęp: 12.03.2017).

⁸⁵ H. COOPER, M. LANDLER: *U.S. Imposes Sanctions on Libya in Wake of Crackdown*. 25.02.2011 – <http://www.nytimes.com/2011/02/26/world/middleeast/26diplomacy.html> (dostęp: 24.03.2017).

⁸⁶ *Resolution 1970 (2011) Adopted by the Security Council at its 6491st Meeting, on 26 February 2011* – [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970(2011)) (dostęp: 27.03.2017).

do zastosowania środków przymusu w realizacji zobowiązań prawnomiędzynarodowych (przestrzegania praw człowieka). Wobec braku kwalifikacji sytuacji jako zagrożenia dla międzynarodowego pokoju lub bezpieczeństwa zaskakująca była sugestia, że wydarzenia w Libii stanowiły zbrodnię przeciwko ludzkości, a tym samym polecenie sprawy do Międzynarodowego Trybunału Karnego⁸⁷.

Wraz z upływem kolejnych tygodni i permanentnie pogłębiającym się konfliktem wewnątrzlibijskim Francja i Wielka Brytania uznały dotychczasowe wysiłki ONZ za niewystarczające. W takiej sytuacji zarówno Paryż, jak i Londyn, mając przede wszystkim na uwadze własne interesy w regionie Afryki Północnej, podjęły intensywne działania dyplomatyczne na rzecz przekonania innych członków społeczności międzynarodowej do konieczności przeprowadzenia interwencji zbrojnej w Libii. Należy jednak podkreślić, iż niezwykle szybkie podjęcie decyzji w tej sprawie wiązało się z sytuacją na froncie libijskim, 17 marca 2011 roku bowiem nastąpiło zainicjowanie ofensywy sił rządowych na Benghazi, co groziło niemal błyskawicznym przejęciem miasta, upadkiem bastionu opozycji i osiągnięciem trwałej przewagi nad rebeliantami przez siły Kaddafiego. Tego samego dnia Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła rezolucję nr 1973. Spośród głosujących za jej uchwaleniem opowiedziało się 9 państw, a 5 wstrzymało się głosu (m.in. Rosja i RFN). Na mocy przyjętej rezolucji ustanowiono strefę zakazu lotów w przestrzeni powietrznej Libii i upoważniono państwa do podjęcia wszelkich możliwych środków w celu ochrony ludności cywilnej. Wezwano do natychmiastowego zawieszenia broni oraz przerwania dokonywanych ataków na ludność cywilną, które w przekonaniu Rady Bezpieczeństwa ONZ mogły stanowić zbrodnię przeciwko ludzkości. Ponadto, rozszerzono embargo na dostawy broni dla władz libijskich, zamrożono aktywa Centralnego Banku Libii, powołano zespół ekspertów monitorujących wdrażanie sankcji⁸⁸.

Zapisy rezolucji Rady Bezpieczeństwa nr 1973, w przekonaniu formującej się wówczas koalicji państw występującej przeciwko reżimowi Muammara Kaddafiego, miały stanowić wystarczającą legitymizację do podjęcia interwencji zbrojnej w Libii, uzasadnianej koniecznością wyegzekwowania postanowień rezolucji nr 1973. Dwa dni po jej przyjęciu (19 marca) rozpoczęto działania bojowe sił koalicyjnych, które zaangażowały przede wszystkim lotnictwo oraz marynarkę wojenną, co niejako wynikało z zapisów przyjętej rezolucji. Niemniej jednak pojawiały się również sygnały, iż w operację ze strony mocarstw zostały także zaangażowane inne siły, które odpowiadały za przeprowadzanie akcji dywersyjnych i szpiegowskich oraz szkolenie i dozbrajanie sił powstańczych⁸⁹.

⁸⁷ M. MENKES: *Polityczne znaczenie sankcji gospodarczych wobec Libii*. Biuletyn PISM 2011, nr 24 (773) – https://www.pism.pl/files/?id_plik=6023 (dostęp: 29.03.2017).

⁸⁸ *Resolution 1973 (2011) Adopted by the Security Council at its 6498th Meeting, on 17 March 2011* – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement> (dostęp: 13.08.2016).

⁸⁹ „Rocznik Strategiczny 2010/2011” 2011, T. 16, s. 257–260.

W dniu rozpoczęcia operacji doszło w Paryżu do spotkania przedstawicieli państw zainteresowanych rozwojem sytuacji w Libii. W oświadczeniu wydanym przez inicjatora interwencji, Sarkozy'ego, znalazły się słowa uzasadnienia działań zbrojnych, odwołujące się do konieczności implementacji rezolucji nr 1973 oraz zlekceważenia przez libijski reżim postawionego dzień wcześniej ultimatum. Sarkozy wskazywał na konieczność przyjscia z pomocą Libijczykom, którzy, podobnie jak inne narody arabskie, co miała rzekomo pokazać Arabska Wiosna, podzielają wartości demokracji oraz idee praw człowieka⁹⁰. Nie należy jednak zapominać o rzeczywistych celach, które przyświecały prezydentowi Francji w inicjowaniu szybkiej operacji przeciwko Libii, między innymi francuskich interesach ekonomicznych w tym państwie oraz zbliżających się wówczas wyborach prezydenckich we Francji, planach ubiegania się o reelekcję, a jednocześnie gwałtownie malejącym poparciu społecznym dla Sarkozy'ego, które wówczas wynosiło zaledwie około 25%⁹¹. 31 marca 2011 roku Sojusz Północnoatlantycki przejął całkowitą odpowiedzialność za działania militarne, a tym samym pełne dowodzenie operacją wojskową wobec Libii. Operacja ta otrzymała kryptonim „Unified Protector” („Zjednoczony obrońca”)⁹².

Interwencja zbrojna sił międzynarodowych w Libii oraz wsparcie udzielane rebeliantom z zewnątrz implikowały fakt, iż Arabska Wiosna w Libii została umiędzynarodowiona. „Unified Protector” była trzecią, po w Afganistanie (2001 r.) i Iraku (2003 r.), interwencją państw zachodnich w świecie muzułmańskim w XXI wieku. *Casus* Libii czynił jednak odpowiedzialnym za bieg wydarzeń w tym państwie europejskich inicjatorów międzynarodowego zaangażowania, zwłaszcza Paryż i Londyn. Skutkiem polityczno-terytorialnym, który został osiągnięty po kilku kolejnych miesiącach walk i międzynarodowemu wsparciu, było zdobycie 20 października 2011 roku Syrty, która stanowiła ostatni duży bastion kontrolowany przez wojska reżimu. Tego samego dnia Kaddafi został schwytany przez rebeliantów i brutalnie zamordowany. Tożsamość sprawców i okoliczności zabicia płk. Kaddafiego zostały szybko zatarte⁹³. Ogłoszenie wyzwolenia Libii nastąpiło 23 października 2011 roku⁹⁴.

⁹⁰ *Paris Summit for the Support of the Libyan People – Statement by Nicolas Sarkozy, President of the Republic Paris*. 2011 – <http://franceintheus.org/spip.php?article2241> (dostęp: 29.03.2017).

⁹¹ J. MACIEJEWSKA: *Teoria i praktyka polityki Sarkozy'ego wobec Libii*, Instytut Jagielloński. 4.11.2011 – <http://jagiellonski.pl/teoria-i-praktyka-polityki-sarkozyego-wobec-libii-julia-maciejewska/> (dostęp: 29.03.2017).

⁹² *NATO and Libya*, 28.03.2012 – http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm (dostęp: 29.03.2017).

⁹³ A. FONTEVECCHIA: *The Death Of Gadhafi And The Future Of Oil Markets*. Forbes, 20.10.2011 – <http://www.forbes.com/sites/afontevvecchia/2011/10/20/the-effects-of-gadhafis-death-on-oil-markets/> (dostęp: 23.03.2017).

⁹⁴ Statement of the Secretary-General on the Declaration of the Liberation of Libya, 23.10.2011 – <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2011-10-23/statement-secretary-general-declaration-liberation-libya> (dostęp: 23.03.2017).

Sytuacja wewnętrzna po zmianie reżimu nie była jednak ustabilizowana, a oczekiwane przez Zachód prodemokratyczne przemiany nigdy w Libii nie nastąpiły. Można było bowiem już przed interwencją przewidzieć, iż po obaleniu silnego przywódcy, który scalał rozdarłe wewnętrznie państwo, pojawią się problemy wielowarstwowych konfliktów wewnętrznych. Państwo libijskie, po zmianie reżimu, pogrążyło się bowiem przede wszystkim w licznych konfliktach plemiennych, etniczno-klanowych i regionalnych. Po obaleniu Kaddafiego, mimo iż NATO nazwało operację zwycięską, pojawiły się wyzwania dotyczące samowolnego działania niekontrolowanych lokalnych milicji i grup bojowych, z których część miała powiązania z siłami ekstremistycznymi, narastającego zagrożenia przenikaniem siatek terrorystycznych na zdestabilizowane i biedne obszary Libii, a także przetrzymywania więźniów⁹⁵.

Państwa szeroko pojętego Zachodu stabilizację Libii postrzegały przez pryzmat wykorzystania instrumentów na rzecz demokratyzacji kraju oraz prób narzucenia Libijczykom przynajmniej namiastek tego ustroju. Wyrazem takiej polityki były wybory parlamentarne przeprowadzone 7 lipca 2012 roku. Co prawda, wygrały je siły, które uchodziły za świeckie i liberalne, co w pozostałych państwach ogarniętych falą Arabskiej Wiosny (Egipcie czy Tunezji) nie miało miejsca, tam bowiem głosami społeczeństw władzę obejmowali islamisci⁹⁶. Jednakże to Tunezja i Egipt pozostały stabilne, a Libia daleka była od tego, by osiągnąć status państwa ustabilizowanego czy o prozachodniej orientacji, jak miało to miejsce przed Arabską Wiosną. Wewnętrzna destabilizacja państwa, chaos społeczny, polityczny i gospodarczy stwarzały zagrożenie nie tylko dla możliwości gospodarczego rozwoju kraju, ale stawały się również dogodną płaszczyzną dla aktywności różnych sił odśrodkowych i radykalnych. Zwłaszcza południowa część kraju przeistaczała się w miejsce sprzyjające działalności i schronieniu takich ekstremistycznych sił, które dodatkowo wpływały destabilizująco na funkcjonowanie państw ościennych.

Mimo ukonstytuowania się w 2012 roku nowych libijskich władz kolejne miesiące dowodziły coraz większej słabości i niemocy politycznej nowo powstałych instytucji państwowych. Kraj stanął na krawędzi kolejnego poważnego zbrojnego konfliktu wewnętrznego, który, jeśli eskalowałby, groziłby destabilizacją regionu Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. W Libii, w której zabrakło charyzmatycznego przywódcy, renesans zaczęły przeżywać partykularne interesy poszczególnych klanów, postępowało pogłębianie się sporów oraz różnic plemiennych, jak również zaczął dominować brak ukształtowanej tożsamości

⁹⁵ *Libya: Amend New Special Procedures Law. Reject Impunity for Serious Crimes*, 12.05.2012 – <https://www.hrw.org/news/2012/05/11/libya-amend-new-special-procedures-law> (dostęp: 23.03.2017).

⁹⁶ *Final Report on the Tunisian National Constituent Assembly Elections*, 23.10.2011, National Democratic Institute, USAID – https://www.ndi.org/files/tunisia-final-election-report-021712_v2.pdf (dostęp: 23.03.2017).

narodu libijskiego. Swoją działalność zainicjowały liczne, często zwalczające się nawzajem paramilitarne grupy, niebędące pod czyjąkolwiek kontrolą. Ich celem stało się bowiem przejście w Libii władzy i kontroli nad strategiczną infrastrukturą, zwłaszcza związaną z przemysłem wydobywczym ropy naftowej i gazu ziemnego, a także z transportem⁹⁷. Pod koniec 2013 roku Libia była już pogrążona w totalnym politycznym chaosie, który implikował narastanie tendencji separatystycznych w poszczególnych częściach kraju. 3 listopada 2013 roku Cyrenaika ogłosiła autonomię i wybrała własne władze polityczne, co zainicjowało proces rozpadu państwa⁹⁸.

Pod koniec 2013 roku do poważnych starć zbrojnych dochodziło już we wszystkich największych libijskich miastach, w tym w Trypolisie, Benghazi czy w Misracie⁹⁹. Z kolei na początku 2014 roku liczne zrywy i konflikty plemienne wybuchły na południu Libii. W tej części kraju starcia między plemionami Tabu i Tuaregów (południe kraju stało się dla nich polem wojny zastępczej – *proxy war*) były na tyle zaawansowane, że uniemożliwiły przeprowadzenie wyborów do zgromadzenia konstytucyjnego¹⁰⁰. Na tle tych wydarzeń coraz silniejszą pozycję w Libii zaczęły zdobywać ugrupowania islamskie, które brały udział w walkach w niemal wszystkich prowincjach Libii. Co więcej, ugrupowania te zaczęły cieszyć się coraz większą popularnością wśród libijskiego społeczeństwa. Radykalne ruchy proislamskie, w sytuacji permanentnego konfliktu i pauperyzacji libijskiego społeczeństwa, dawały mieszkańcom obietnicę normalności i stabilizacji. Wyjątkowo silną pozycję ruchy te zdobyły w Benghazi, gdzie działania zbrojne prowadziła Asnar asz-Szaria (ASL)¹⁰¹, która atakowała przede wszystkim żołnierzy, a także libijskich i zachodnich cywilów. Działalność ASL, która została uznana przez ONZ, USA, Wielką Brytanią, a także Turcję i ZEA za organizację terrorystyczną¹⁰², wraz z upływem czasu nabierała coraz bardziej ekspansjonistycznego charakteru. Wraz z innymi milicjami islamskimi, które również działały w Benghazi, ASL opanowała stolicę Cyrenaiki i powołała tam Radę Shury (Shura Council of Benghazi Revolutionaries). Jej liderem został Mo-

⁹⁷ M. DUMAS: *Inside Libya: The War for Oil*. 17.03.2017 – <http://www.middleeasteye.net/news/inside-libya-war-oil-1632249773> (dostęp: 23.03.2017).

⁹⁸ *Cyrenaica* – <http://www.globalsecurity.org/military/world/libya/cyrenaica.htm> (dostęp: 23.03.2017).

⁹⁹ D. GARTENSTEIN-ROSS, N. BARR: *Dignity and Dawn: Libya's Escalating Civil War*. ICCT Research Paper, February 2015 – <https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Gartenstein-Ross-Barr-Dignity-and-Dawn-Libya-Escalating-Civil-War-February2015.pdf> (dostęp: 23.03.2017).

¹⁰⁰ *Libya Country Report*. ARC Asylum Research Consultancy, 5.07.2013 – https://www.ecoi.net/file_upload/1226_1379941571_arc-libya.pdf (dostęp: 23.03.2017).

¹⁰¹ A.Y. ZELIN: *Libya's Jihadists beyond Benghazi*. 12.08.2013 – <http://foreignpolicy.com/2013/08/12/libyas-jihadists-beyond-benghazi/> (dostęp: 23.03.2017).

¹⁰² J. SZANZER: *Turkey's Secret Proxy War in Libya?* 17.03.2015 – <http://nationalinterest.org/feature/turkeys-secret-proxy-war-libya-12430> (dostęp: 23.03.2017).

hamed al-Zahawi¹⁰³. Należy przy tym dodać, że nie tylko Benghazi zostało opalone przez islamskie bojówki. W regionie Misraty oraz w Trypolisie pojawiły się bowiem milicje islamskie, których działalność była związana z Bractwem Muzułmańskim¹⁰⁴.

Jednym z kluczowych wydarzeń stało się sformalizowanie wpływów politycznych ugrupowań islamskich we władzach centralnych, które doprowadziły do tego, że na początku grudnia 2013 roku Generalne Zgromadzenie Narodowe podjęło decyzję o przyjęciu szariatu jako podstawy libijskiego ustroju i prawodawstwa¹⁰⁵. Wewnętrzny podział Libii, osłabienie państwa, chaos i polityczny paraliż, a przy tym brak jednolitej, silnej władzy centralnej doprowadziły również do tego, że kraj ten stał się dogodnym przyczółkiem dla sił dżihadystycznych, zwłaszcza Al-Kaidy, której działalność była tam powiązana z Asnar asz-Szaria. Zdestabilizowaną, ale bogatą w złoża surowców energetycznych Libię różne ugrupowania terrorystyczne postrzegały jako strategiczną bazę organizacyjną i logistyczną, a także źródło dochodu.

Co istotne, również w kontekście wydarzeń w regionie Bliskiego Wschodu na początku drugiej dekady XXI wieku, zwłaszcza wojny domowej w Syrii i powstania tzw. Państwa Islamskiego, w Libii coraz większe znaczenie odgrywała libijska komórka ISIL (The Islamic State in Iraq and the Levant) z Darny¹⁰⁶. Była to jedna z najbardziej doniosłych implikacji Arabskiej Wiosny w Libii, a przede wszystkim międzynarodowej interwencji zbrojnej państw zachodnich, która doprowadziła do obalenia autorytarnych, ale jednak nie fundamentalistycznych rządów Kaddafiego. W przypadku Libii polityka Zachodu, zwłaszcza Francji, Wielkiej Brytanii, ale również USA, która z perspektywy czasu doprowadziła do całkowitej destabilizacji państwa, stała się jedną z wiodących przyczyn kryzysu migracyjno-uchodźczego, który dotknął Unię Europejską.

Zakończenie

Konkludując, można zatem jednoznacznie stwierdzić, iż jedną z głównych determinant kryzysu migracyjno-uchodźczego w Unii Europejskiej jest destabilizacja sytuacji na Bliskim Wschodzie, która stanowi implikację polityki szeroko

¹⁰³ *Libya's Second Civil War. An Equilibrium of Chaos*. 8.12.2014 – <http://www.conflict-news.com/articles/libyas-second-civil-war-an-equilibrium-of-chaos> (dostęp: 23.03.2017).

¹⁰⁴ J. MITCHELL: *War In Libya And Its Futures: State Of Play – Islamist & Misrata Forces*. 11.05.2015 – <https://www.redanalysis.org/2015/01/05/war-libya-futures-state-play-islamist-misrata-forces-1/> (dostęp: 23.03.2017).

¹⁰⁵ *Libyan Assembly Votes to Follow Islamic Law*. 4.12.2013 – <http://www.reuters.com/article/us-libya-law-idUSBRE9B30M220131204> (dostęp: 23.03.2017).

¹⁰⁶ *Global Terrorism Index 2016*. 17.11.2016 – <http://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2016> (dostęp: 22.03.2017).

pojętego Zachodu wobec tej części świata, i to nie tylko w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku, ale począwszy od wieku XIX. Apogeum nastawionej na realizację własnych interesów polityki Stanów Zjednoczonych i państw Europy Zachodniej stanowiły jednak wydarzenia z początku XX wieku. Można postawić tezę, iż agresja USA na Irak w 2003 roku, która w konsekwencji doprowadziła do obalenia reżimu Saddama Husajna, ale również do niemal całkowitej destabilizacji tego państwa, jego libanizacji, a wymiarze długoterminowym stała się przyczyną powstania na jego terytorium najgroźniejszej organizacji dżihadystycznej w XXI wieku, Państwa Islamskiego, stanowiła jeden z największych błędów w strategii Zachodu wobec Bliskiego Wschodu.

W kategoriach chybionej należy również odczytywać politykę Zachodu, zwłaszcza Francji i Wielkiej Brytanii, ale również USA, wobec procesów Arabskiej Wiosny. Wydaje się, że trzecia wojna w Zatoce Perskiej i jej negatywne implikacje były dla decydentów państw Europy Zachodniej i amerykańskiej administracji zbyt mało pouczające, by przestać permanentnie wierzyć w utopię, że Bliski Wschód i Afryka Północna mogą podążać w kierunku demokratyzacji i budowania społeczeństwa obywatelskiego. Interwencja NATO w Libii w 2011 roku, a przy tym próba obrony partykularnych francuskich interesów w tym państwie, stanowiła kolejny krok w kierunku destabilizacji regionu. Interwencja i obalenie reżimu Kaddafiego doprowadziły, podobnie jak w Iraku, do całkowitej destabilizacji sytuacji w kraju, jego wewnętrznego rozbitcia, a z Libii uczyniło jedną z najbardziej dogodnych baz dla tzw. Państwa Islamskiego. Wciąż nieuregulowany pozostaje przedmiot wojny domowej w Syrii, na której przebieg negatywny wpływ wywierają toczona międzymocarstwowa *proxy war*, a także wsparcie udzielane przez Zachód tym siłom, których celem jest odsunięcie od władzy Baszara al-Assada. Nie wydaje się zatem, by w perspektywie krótko- czy średnioterminowej sytuacja w regionie Bliskiego Wschodu uległa zmianie, tym bardziej że przywódcom politycznym Zachodu brakuje pomysłu na uporządkowanie sytuacji w regionie i odpowiedź na pytanie o strategię działania po potencjalnym *regime change*.

Bibliografia

- A National Strategy of the United States of America* – <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09> (dostęp: 12.03.2017).
- Agreement between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq* – http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/world/20081119_SOFA_FINAL_AGREED_TEXT.pdf (dostęp: 23.03.2017).
- AL ZAHRANI Y.: *Saudi Arabia and the Arab Spring. Reshaping Saudi Security Doctrine*. "Central European Journal of International and Security Studies" 2014, No 4.

- ALMUKTHAR S.: *Life Under the Islamic State: Fines, Taxes and Punishments*. 26.05.2016 – https://www.nytimes.com/interactive/2016/05/26/world/middleeast/isis-taxes-fines-revenue.html?_r=0 (dostęp: 29.03.2017).
- ARMBRUSTER J.: *Arabska Wiosna. Rewolucja w świecie islamskim*. Przeł. R. KĘDZIERSKI. Wrocław 2011.
- ARURI N.: *America's War Against Iraq: 1990–2002*. In: *Iraq under Siege. The Deadly Impact of Sanctions and War*. Ed. A. ARNOVE. London 2003.
- BANIA R.: *Polityka USA wobec Bliskiego Wschodu a obalenie reżimu Saddama Husajna*. W: *Oblicza Wschodu. Religia, ideologia, polityka, gospodarka*. Red. M. BRODA, M. DZIEKAN. Warszawa 2004.
- BENSIMON D., ERRERA E.: *Żydzi i Arabowie. Historia współczesnego Izraela*. Przeł. R. GROMACKA, K. PRUSKI. Warszawa 2000.
- BIERZANEK R., SYMINIDES J.: *Prawo międzynarodowe publiczne*. Warszawa 2005.
- BLANCHARD Ch.M.: *Saudi Arabia: Background and U.S. Relations*. Congressional Research Service, 20.09.2016 – <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33533.pdf> (dostęp: 22.03.2017).
- BLEANEY C.H.: *Iraq*. Oxford–Santa Barbara–Denver 1995.
- BURBACH R., TARBELL J.: *Imperial Overstretch. George W. Bush and the Hubris of Empire*. London–New York 2004.
- BURNS J.F.: *U.S. Strike Hits Insurgent at Safehouse*. 8.06.2006 – <http://www.nytimes.com/2006/06/08/world/middleeast/08cnd-iraq.html> (dostęp: 28.03.2017).
- BYMAN D.L.: *Shifting U.S. interests In the Middle East*. 2.03.2016 – <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2016/03/02/shifting-u-s-interests-in-the-middle-east/> (dostęp: 22.03.2016).
- COOLEY J.K.: *Payback. America's Long War in the Middle East*. Washington 1991.
- COOPER H., LANDLER M.: *U.S. Imposes Sanctions on Libya in Wake of Crackdown*. 25.02.2011 – <http://www.nytimes.com/2011/02/26/world/middleeast/26diplomacy.html> (dostęp: 24.03.2017).
- CORDESMAN A.: *The Changing Nature of War in the Middle East and North Africa*. 14.01.2017 – <http://hir.harvard.edu/article/?a=14493> (dostęp: 22.02.2017).
- Country Reports on Terrorism 2015, U.S. Department of State – <https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2015/> (dostęp: 22.03.2017).
- Cyrenaica* – <http://www.globalsecurity.org/military/world/libya/cyrenaica.htm> (dostęp: 23.03.2017).
- CZORNIK K.: *Hard power a soft power w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. Casus Bahrajnu i Jemenu*. „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2016, nr 52 (1).
- DEARDEN L.: *Isis vs Islamic State vs Isil vs Daesh: What do the Different Names Mean – and Why Does It Matter?* 23.09.2014 – <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-vs-islamic-state-vs-isil-vs-daesh-what-do-the-different-names-mean-9750629.html> (dostęp: 24.04.2017).
- DETJEN A.: *Current U.S. Think Tank Trends on the Issue of the Transatlantic Relationship*. Reports & Analyses 7/03 – <https://core.ac.uk/download/pdf/11869900.pdf> (dostęp: 24.04.2017).
- DUMAS M.: *Inside Libya: The War for Oil*. 17.03.2017 – <http://www.middleeasteye.net/news/inside-libya-war-oil-1632249773> (dostęp: 23.03.2017).

- EL-HUSARI I.A.: *Yet Another Version of the „Arab Spring”. Ramifications of the Syrian Armed Conflict for the Existing Arab Order and Beyond*. “Central European Journal of International and Security Studies” 2014, No 3.
- FALLE S.: *The Mussadiq Era In Iran, 1951–1953. A Contemporary Diplomat’s View*. In: *The Middle East and The United States. A Historical and Political Reassessment*. Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003.
- FALLOWS J.: *The Fifty-First State?* In: *The Iraq War Reader. History, Documents, Opinions*. Eds. M.L. SIFRY, Ch. CERF. New York 2003, s. 535–556.
- Final Report on the Tunisian National Constituent Assembly Elections*. 23.10.2011, National Democratic Institute, USAID – https://www.ndi.org/files/tunisia-final-election-report-021712_v2.pdf (dostęp: 23.03.2017).
- Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)*. February 2015, FATF Report – <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Financing-of-the-terrorist-organisation-ISIL.pdf> (dostęp: 29.03.2017).
- FONTEVECCHIA A.: *The Death Of Gadhafi And The Future Of Oil Markets*. Forbes 20.10.2011 – <http://www.forbes.com/sites/afontavecchia/2011/10/20/the-effects-of-gadhafis-death-on-oil-markets/> (dostęp: 23.03.2017).
- GARTENSTEIN-ROSS D., BARR N.: *Dignity and Dawn: Libya’s Escalating Civil War*. ICCT Research Paper, February 2015 – <https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Gartenstein-Ross-Barr-Dignity-and-Dawn-Libyas-Escalating-Civil-War-February2015.pdf> (dostęp: 23.03.2017).
- GAUSE III F.G.: *From „Over the Horizon” to „Into the Backyard”. The U.S.-Saudi Relationship and the Gulf War*. In: *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003.
- GERGES F.A.: *A History ISIS*. Princeton–Oxford 2016.
- GIEŁŻYŃSKI W.: *Rewolucja w imię Allacha*. Warszawa 1979.
- Global Terrorism Index 2016*. 17.11.2016 – <http://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2016> (dostęp: 22.03.2017).
- GRIFFIN M.: *Islamic State. Rewriting History*. London 2016.
- HALLIDAY F.: *The Middle East In International Relations. Power, Politics and Ideology*. Cambridge 2005.
- HANNE O., DE LA NEUVILLE T.F.: *Państwo Islamskie. Geneza nowego kalifatu*. Przeł. J. DANECKI. Warszawa 2015.
- HEMMER Ch.: *Which Lessons Matter? American Foreign Policy Decision Making in the Middle East, 1979–1987*. New York 2000.
- HUSSAIN D.: *ISIS: The “Unintended Consequences” of the US-led War on Iraq*. Foreign Policy Journal. 23.03.2015 – <https://www.foreignpolicyjournal.com/2015/03/23/isis-the-unintended-consequences-of-the-us-led-war-on-iraq/ar-on-iraq/> (dostęp: 23.03.2017).
- Inside Isis Inc: The Journey of a Barrel of Oil*. Financial Times – <http://ig.ft.com/sites/2015/isis-oil/> (dostęp: 29.03.2017).
- Iran: Exporting the Revolution*. National Foreign Assessment Center, 10.03.1980 – <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81B00401R000500100001-8.pdf> (dostęp: 12.04.2017).
- Iranian Perspectives on the Iran-Iraq War*. Ed. F. RAJAEI. Gainesville 1997.
- Iraq Under Siege. The Deadly Impact of Sanctions and War*. Ed. A. ARNOVE. London 2003.

- Iraq War 2003. Rise of the New 'Unilateralism'*. New Delhi 2003.
- The Iraq Crisis and World Order. Structural, Institutional and Normative Challenges*. Eds. R. THAKUR, W.P. SINGH SIDHU. Hong Kong 2006.
- The Iraq War Reader. History, Documents, Opinions*. Eds. M.L. SIFRY, Ch. CERF. New York 2003.
- Iraqgate: Saddam Hussein, U.S. Policy and the Prelude to the Persian Gulf War (1980–1994). Guide and Index*. Eds. T.S. BLANTON., M. BYRNE, M.S. STUDEMEISTER. Chadwyck-Healey, Alexandra.
- ISIS Financing in 2015*. Center for the Analysis of Terrorism, May 2016 – <http://cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf> (dostęp: 28.03.2017).
- JAMSHEER H.A., POGOŃSKA-POL M.: *Wprowadzenie do konfliktu arabsko-izraelskiego*. Toruń 2016.
- KAPLAN L.F., KRISTOL W.: *The War over Iraq. Saddam's Tyranny and America's Mission*. San Francisco 2003.
- KELVIN J.: *The Ironic Legacy of the King-Crane Commission*. In: *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003, s. 13–30.
- KEPEL G.: *Arabska droga cierniowa. Dziennik 2011–2013*. Przeł. A. SZEPTYCKI, K. PACHNIAK. Warszawa 2014.
- KNAPP W.: *The United States and the Middle East. How Many Special Relationships?* In: *The Middle East and the United States. Perceptions and Policies*. Eds. H. SHAKER, I. RABINOVICH. New Brunswick (USA)–London (UK) 1980.
- KOKXHORN N.: *Oil and Politics. The Domestic Roots of US Expansion in the Middle East*. Berlin 1977.
- LENCZKOWSKI G.: *American Presidents and the Middle East*. Durham–London 1990.
- LESCH D.W.: *Syria. The Fall of the House of Assad*. London 2013.
- LESSER I.O.: *Oil, The Persian Gulf, and the Grand Strategy. Contemporary Issues in Historical Perspective*. RAND, Santa Monica 1991 – <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2008/R4072.pdf> (dostęp: 11.03.2017).
- Libya Country Report*. ARC Asylum Research Consultancy, 5.07.2013 – https://www.ecoi.net/file_upload/1226_1379941571_arc-libya.pdf (dostęp: 23.03.2017).
- Libya: Amend New Special Procedures Law. Reject Impunity for Serious Crimes*. 12.05.2012 – <https://www.hrw.org/news/2012/05/11/libya-amend-new-special-procedures-law> (dostęp: 23.03.2017)
- Libya's Second Civil War. An Equilibrium of Chaos*. 8.12.2014 – <http://www.conflict-news.com/articles/libyas-second-civil-war-an-equilibrium-of-chaos> (dostęp: 23.03.2017).
- Libyan Assembly Votes to Follow Islamic Law*. 4.12.2013 – <http://www.reuters.com/article/us-libya-law-idUSBRE9B30M220131204> (dostęp: 23.03.2017).
- LISTER T., SANCHEZ R., BIXLER M., O'KEY S., HOGENMILLER M., TAWFEEQ M.: *ISIS Goes Global. 143 Attacks in 29 Countries Have Killed 2,043*. 13.02.2017 – <http://edition.cnn.com/2015/12/17/world/mapping-isis-attacks-around-the-world/> (dostęp: 29.03.2017).
- MABON S.: *The Battle for Bahrain. Iranian-Saudi Rivalry*. Middle East Policy Council, Summer 2012, Vol. 19, No 2 – <http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/battle-bahrain-iranian-saudi-rivalry> (dostęp: 13.04.2017).

- MACIEJEWSKA J.: *Teoria i praktyka polityki Sarkozy'ego wobec Libii*, Instytut Jagielloński. 4.11.2011 – <http://jagiellonski.pl/teoria-i-praktyka-polityki-sarkozyego-wobec-libii-julia-maciejewska/> (dostęp: 29.03.2017).
- MAHJAN R.: *Full Spectrum Dominance. U.S. Power In Iraq and Beyond*. Toronto 2003.
- MAŁACHOWSKI G.: *System konstytucyjny Arabii Saudyjskiej*. Warszawa 2011.
- MENKES M.: *Polityczne znaczenie sankcji gospodarczych wobec Libii*. Biuletyn PISM 2011, nr 24 (773) – https://www.pism.pl/files/?id_plik=6023 (dostęp: 29.03.2017).
- The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003.
- The Middle East and the United States. Perceptions and Policies*. Eds. H. SHAKER, I. RABINOVICH. New Brunswick (USA)–London (UK) 1980.
- MITCHELL J.: *War in Libya And Its Futures. State Of Play – Islamist & Misrata Forces*. 11.05.2015 – <https://www.redanalysis.org/2015/01/05/war-libya-futures-state-play-islamist-misrata-forces-1/> (dostęp: 23.03.2017).
- MONIQUET C.: *French Recognition of the Libyan Rebels is a Gamble*. European Strategic Intelligence and Security Centre, 10.03.2011 – <http://www.esisc.org/publications/briefings/french-recognition-of-the-libyan-rebels-is-a-gamble> (dostęp: 12.03.2017).
- NAJJAR A.: *Kaddafi. Anatomia tyrana*. Przeł. A. WIŚNIEWSKI. Wrocław 2011.
- NATO and Libya*. 28.03.2012 – http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm (dostęp: 29.03.2017).
- Oblicza Wschodu. Religia, ideologia, polityka, gospodarka*. Red. M. BRODA, M. DZIEKAN. Warszawa 2004.
- Paris Summit for the Support of the Libyan People – Statement by Nicolas Sarkozy, President of the Republic Paris*. 19.03.2011 – <http://franceintheus.org/spip.php?article2241> (dostęp: 29.03.2017).
- PELLETIÈRE S.C.: *Losing Iraq. Insurgency and Politics*. Connecticut 2007.
- Powell Admits Iraq Evidence Mistake*. BBC News, 3.04.2004 – http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3596033.stm (dostęp: 22.03.2017).
- QUANDT W.: *New U.S. Policies for a New Middle East*. In: *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003.
- RAI M.: *War Plan Iraq. Ten Reasons Against War On Iraq*. London–New York 2002.
- Refugee Crisis in the European Union*. Council on Foreign Relations. 24.05.2017 – <https://www.cfr.org/global/global-conflict-tracker/p32137#!/conflict/refugee-crisis-in-the-european-union> (dostęp: 24.05.2017).
- REICH B.: *United States Interests in the Middle East*. In: *The Middle East and the United States. Perceptions and Policies*. Eds. H. SHAKER, I. RABINOVICH. New Brunswick (USA)–London (UK) 1980, s. 53–57.
- REICH B.: *Israel in US Perspectives. Political Design and Pragmatic Practices*. In: *Superpowers and Client States in the Middle East. The Imbalance of Influence*. Eds. M. EFRAT, J. BERCOVITCH. London–New York 1991, s. 55–60.
- REICH B.: *The United States and Israel. The Nature of a Special Relationship*. In: *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment*. Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003.

- Resolution 1970 (2011) Adopted by the Security Council at its 6491st Meeting, on 26 February 2011* – [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970(2011)) (dostęp: 27.03.2017).
- Resolution 1973 (2011) Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011* – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement> (dostęp: 13.08.2016).
- „Rocznik Strategiczny 1998/1999” 1999, T. 4.
- „Rocznik Strategiczny 2003/2004” 2004, T. 9.
- „Rocznik Strategiczny 2006/2007” 2007, T. 12.
- „Rocznik Strategiczny 2010/2011” 2011, T. 16.
- „Rocznik Strategiczny 2011/2012” 2012, T. 17.
- SAID E.W.: *Die Widerspenstigen Zähmung. Wie die Palästinenser befriedet werden sollen.* „Internationale Politik” 2003, Oktober.
- SALINGER P., LAURENT E.: *Konflikt w Zatoce Perskiej. Tajne dokumenty.* Przeł. M. GAWRON. Kraków 1991.
- SAMPSON A.: *Siedem sióstr. Wielkie koncerny naftowe i świat przez nie stworzony.* Warszawa 1981.
- SANTHANAM K.: *On US Political-Military Objectives In Iraq and its „Grand Strategy” for the 21st Century.* In: *Iraq War 2003. Rise of the New ‘Unilateralism’.* New Delhi 2003, s. 2.
- SFAKIANAKIS J.: *U.S.–Saudi Trade Relations. The Symbiotic US–Saudi Partnership Continues, as President Obama Visits the Kingdom.* SABB, 3.06.2009 – <http://www.susris.com/articles/2009/ioi/090610-trade-relations.html> (dostęp: 23.03.2017).
- SICK G.: *The United States in the Persian Gulf. From Twin Pillars to Dual Containment.* In: *The Middle East and the United States. A Historical and Political Reassessment.* Ed. D.W. LESCH. Cambridge 2003.
- Statement by Director Brennan as Prepared for Delivery Before the Senate Select Committee on Intelligence.* 16.06.2016 – <https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/2016-speeches-testimony/statement-by-director-brennan-as-prepared-for-delivery-before-ssci.html> (dostęp: 29.03.2017).
- Statement of the Secretary-General on the Declaration of the Liberation of Libya.* 23.10.2011 – <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2011-10-23/statement-secretary-general-declaration-liberation-libya> (dostęp: 23.03.2017).
- STEPANOVA E.: *Iraq and World Order. A Russian Perspective.* In: *The Iraq Crisis and World Order. Structural, Institutional and Normative Challenges.* Eds. R. THAKUR, W.P. SINGH SIDHU. Hong Kong 2006.
- STIVERS W.: *Supremacy and Oil. Iraq, Turkey, and the Anglo-American World Order, 1918–1930.* New York 1982.
- Superpowers and Client States in the Middle East. The Imbalance of Influence.* Eds. M. EFRAT, J. BERCOVITCH. London–New York 1991.
- SZANZER J.: *Turkey’s Secret Proxy War in Libya?* 17.03.2015 – <http://nationalinterest.org/feature/turkeys-secret-proxy-war-libya-12430> (dostęp: 23.03.2017).
- SZYBALA V.: *Al-Qaeda Shows its True Colors in Syria.* 1.08.2013 – <http://www.understandingwar.org/backgrounders/al-qaeda-shows-its-true-colors-syria> (dostęp: 28.03.2017).

- SZYMBORSKI W.: *Zatoka Perska. Problemy stabilizacji*. Bydgoszcz 1999.
- TAROCK A.: *The Superpowers' Involvement in the Iran-Iraq War*. New York 1998
- THAKUR R., SINGH SIDHU W.P.: *Iraq's Challenge to World Order*. In: *The Iraq Crisis and World Order. Structural, Institutional and Normative Challenges*. Eds. R. THAKUR, W.P. SINGH SIDHU. Hong Kong 2006.
- TOUSI R.R.: *Containment and Animosity The United States and the War*. In: *Iranian Perspectives on the Iran-Iraq War*. Ed. F. RAJAEI. Gainesville 1997.
- WEJKSZNER A.: *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?* Warszawa 2016.
- YIN H.: *The Situation in Yemen*. The Hague, International Model United Nations, Singapore 2016 – http://singapore.thimun.org/images/downloads/SG-2016/Research_reports_SG2016/SC_3_HowardYin_6Sept-1.pdf (dostęp: 27.12.2016).
- ZDANOWSKI J.: *Bliski Wschód 2011. Bunt czy rewolucja*. Kraków 2011.
- ZDANOWSKI J.: *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*. Wrocław 2010.
- ZELIN A.Y.: *Libya's Jihadists Beyond Benghazi*. 12.08.2013 – <http://foreignpolicy.com/2013/08/12/libyas-jihadists-beyond-benghazi/> (dostęp: 23.03.2017).